

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

This work is licensed under a **Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported** (CC BY-NC 3.0) license.

Դու կարող ես.

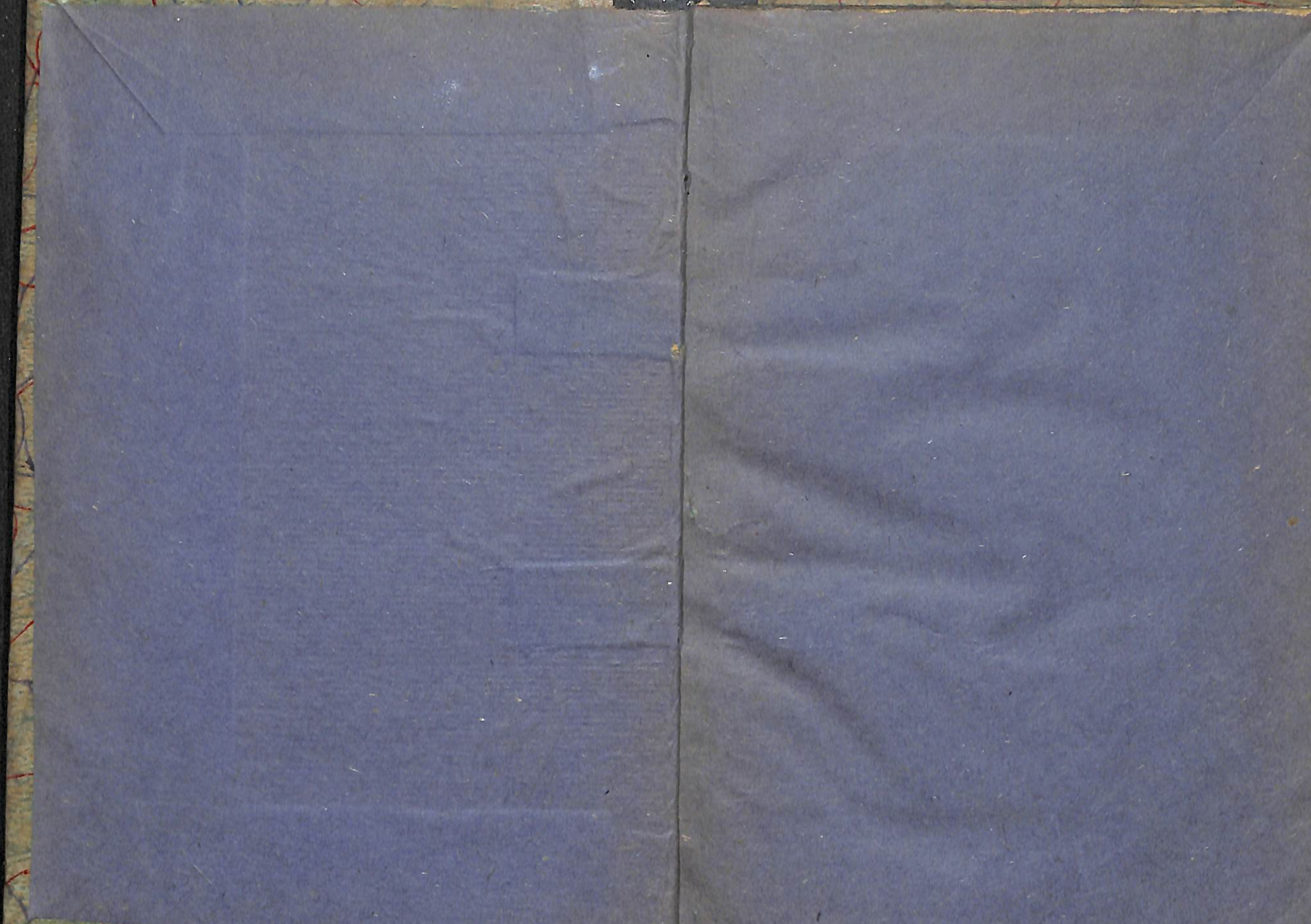
պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

891.99
2-58

891.542.3

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԵՍԵՅԵԱՆ

ՅԵ-54

ԿԵԱՆԲԻ ԽՈՐՇԵՐԻՑ

(Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ն Ե Ր)

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐԱՊՕԼ
Արագածիպ-Տպարան Յովն. Ափրեմյանի.

1903

(11)

19 NOV 2011

ՅԵՐՈՒԹԻՒՆ ԵՍՆՅԵԱՆ

891.99-3
Ե - 58 *աչ*

ԿԵԱՆԲԻ

ԽՈՐՇԵՐԻՑ

(ՊԱՏՎԵՐՆԵՐ)

ԱԼԵԿՍԱՆԴՐԱՊՈԼ
Արաքսիպ-Տադրան Յովն. Ափրեանի.

1903

(11)

Дозв. пенз. 5-го Сентября 1903 г. гор. Тифлисъ.

ՕՐԱՅԻ ՀԵՐՈՍ ՆԵՐԸ

Թիֆլիսի ամառային օրաներից մէկն է։
Այսօր, չաբաթ, երեկոյեան շառ մեծ
հանդէս է լինելու N... եկեղեցում։
Ճիշտ է, Թիֆլիսում ամառը ստորին
արհեստի մարդկանց համար առուուրը առհասա-
րակ շատ քեստ է լինում, բայց օրաների ժամա-
նակ փոքր ինչ կենդանանում է դատարկ շուկան և
զրպաններում կոպէկներ են երևում։ Երկտասարդ
մարդիկ շտապում են պարիկմախէրների մօտ, բան-
ուորները դալարների մօտ՝ մազերին կոկիկ ձև տալու
և երեսների մազը վերցնելու. դերձակները ստացել
են շուտափոյթ պատուէրներ։ Կօշիկ սրբողներն էլ
այդ օրը մաքրելու գինը կրկնակի, եռակի են դար-
ձրել. այդտեղ որոշ տակսա կամ սակապին չը կալ-
իսկ պարֆումերների պահեստում մուշտարիների

թիւը, խժ, ոչ հաշիւ ունի, ոչ համար: Մէկը դու-
խի, օգրիօլօն է ուզում, միւսը՝ էնկլունգի կրէմը,
երրորդը նոր հնարած հրաշալիքներ՝ երեսը սպի-
տակեցնելու ու թշերը վարդազոյն դարձնելու: Ահա
մէկը «գեղեցկութեան գաղտնիք» սապոն է պահան-
ջում, մի փոքրիկ թղթի կտորի վրայ նրշանա-
կած ունենալով այդ անունը, որ լրագրի յայ-
տարարութիւնից է քաղել: Ահա և մի ուրիշը պատ-
կանելի քթով և երեսի գոյնը սև ածուխ, շտապե-
ցնում է ծախողին և Իւրգէնսի տխուրեան սապոնն
է պահանջում—քիթը քնքշեցնելու և դէմքը գեղեց-
կացնելու յուսով . . . Ոմանք սպիտակ մազերը սև
դարձնելու համար միջոց են հարցնում: Անվիրջ են
պահանջողները . . .

Մի խօսքով հասարակ գոտակարգի համար մեծ
եղելութիւն է օբան: Չալօներն ու մամիգաները
հոգւով ցնծում են օբայի գաղտնեանը, որի ժամա-
նակ միայն նրանք լաւ, ուրախ ժամանակ են անց-
կացնում ու միւս ժամանակուայ «ջիգրը» հանում:

Ի՞նչ անէ խեղճ թիֆլիսեցի ձալօն, քանի որ
նրա համար չը կայ թատրոն, երեկոյթ, զբօսանք,
ցիրկ և այլ գուարճութեան տեղեր: Նրա ամուսինը
լսել անգամ չէ ուզում դրանց մասին. նա չէ սի-
րում այգալիսի տեղեր և չէ թոյլ տալիս, որ կինը
յաճախէ, վախճանալով, որ մի գուցէ կինը դայթա-
կըղուի այդ տեսարաններից: Եւ եթէ երբեմն-երբե-
մն ձալօն ասում է մարգուն—«Քա մարդ, ասում են,

էգուց լաւ հայոց թեատր կայ. ի՞նչ կրլի ինձ տա-
նես». մարդը շարանալով պատասխանում է.—«Ի՞նչ
իս տուտուց-տուտուց դուս տալի, ա՛յ ինիկ, մեր
ի՞նչ բանն է թեատրն ու ցիրկը, մենք էն ուսում-
նակաների օյինքադութիւններից չինք հասկանայ.
ուզում իս, իս կու խաղ անեմ, դու թամաշա տու.
իժում դու խաղ արա, իս թամաշա տամ, ա՛յ քեզ
թեատր . . . »:

Բայց սրբան ժլատ է և խնայող ձալօյի մար-
դը թատրոնի ու այլ ներկայացումների համար կո-
պէկներ ծախսելում,—նոյնքան նա առատաձեռն է
ու «ջոմարդ» ուխտատեղիներ երթալու, մատաղ անե-
լու ու լաւ քէֆ քաշելու մէջ: Թէկուզ նա պարտք
կ'անէ ու կը գնայ Վիթէրայ, Չվինդիս, Թէլէթ,
Կրծանիս ու այլ ուխտատեղեր:

Իսկ քաղաքի օբաներից, խժ, ոչ մի ձալօ կամ
մամիգայ պակաս չի մնայ:

Հապա տանը մնացած՝ պառաւած աղջիկներն
սրբան են ուրախանում օբայի համար: Նրանք կամ
տղելութեան կամ մարմնաւոր արատաւորութեան
և կամ աղքատութեան պատճառով ոչ որի չեն դուր
եկել, ոչ որ չէ մտածել նրանց մասին, չէ հաւանեղ
ու ամուսնացել: Իրանց տանը «մօցիկուր» գալու յոյ-
սը խօ վաղուց են կտրել: Էլի յոյսն այն է, որ օ-
բաների ժամանակ չինձու գեղեցիկ դէմքերով, արդ
ու զարդով, գոյնզգոյն շորերով, կեղծ քաղաքավա-
րութեամբ, նազանիով ու ճարպիկութեամբ գրաւեն

արտայայտութիւնները բերկրանքով էին ցոյցուած:

Աղջիկներն իրանք էլ զմայլած իրանց հագուստից, շարունակ նայում էին իրանց շորերին, մերթ ուղղում, մերթ մազերը կտկում, ու երբեմն էլ կանգ առնում փողոցում միմիանց շորեր ուղղելու:

Յկեզեցու դրսից՝ փողոցից սկսած մինչև ներսը՝ բակը մանրամասնները դարսել էին իրանց իրեղէնները օրայականների համար: Որը տանձ էր ծախում, որը սիմինգր էր խորովում և իբր թէ խնքին էլ զարմանալով սիմինգրի լաւութեան վրայ, շարունակ գոռում էր բարձրաձայն. «Պահ, պահ, էս լինէ է տօ, թամամ զաղրանիչնի է . . .»: Բախում՝ ուխտաւորների համար յատկացրած բաղլինջոտ սենեակները գեւ մի շարաթ առաջ են բռնուած ուխտաւորներով. շատերն էլ դուրսը, բակի մէջ տեղում վրաններ են զարկել:

Մթնշաղկ ընկաւ: Բոլոր եկողները եկան. փողոցից մինչև բակը լի է խուռն բազմութեամբ: Էլ ով առեո, որ չը լինի այստեղ. — կինտօներն իրանց ապրանքներով, ջիրգիրները, անթիւ անհամար աղջիկ ու կին, մեծ ու փոքր: Հարա-հրոց, ազմուկ, երգ, պար, գիմալլալիտօ, բաղալի բաղալանշութիւններ, էլ հազար ու մի բան . . .

Պատերի տակ նստած են այն ուխտաւորները, որանք յուսացնելու են ամբողջ գիշեր և այդ նըպատակով էլ վաղ են եկել տեղ բռնելու: Ամեն մէկը իր համեմատ ընկեր է գտել և զբաղուած է լսո-

յակցութեամբ: Չալօները ջոկ են խմբուել, պառաւները ջոկ են մատահաթ անում, բուռնօթին հայհաւայ բիթը ներս ուղարկելով և հոգոցներով յիշելով իրանց երիտասարդ հասակն ու անցրած ժամերն օրաներում. — նրանք պատմում են իրանց յիշողութիւններից: Չատ պառաւներ էլ աղջկայ ու տղի մասին են խօսում, կարծիքներ յայտնում, նշանում և կամ նիւթ շունկեալով խօսելու՝ սրան-նրան են բամբասում: Աւելի ջերմեռանդներն էլ շարունակ «մեղայ Աստոյ» են բայականշում:

— Սրանից ուժը տա՛ի առաջ աղջիկս խօտ հիւանդացաւ, պատմում էր մի կին իր խօսակցին. — Էսէնց որ հոգին բերնումն էր: Էլ լինէ հէքիմներ, կիթխաներ, ջաղօ անողներ, բժիշկներ առեո, որ խեղճ մարդս չը կանչեց, համա սրանք մի մաղի շափ օգնութիւն չ'արին: Մի գիշեր էրաղումս տեսայ, որ միթօմ թէ, մի կնիկ էլաւ ինձ առեց, թէ «Իզուր էր գեղերի ու դարմանների յետիկց ընկի, դրանով չի ազանայ աղջիկդ. ես Մարիամ Աստօձաժինն եմ (այս խօսքի վրայ երկուսն էլ միաժամանակ խաշակնքեցին երեսները), էկէք իմ գուռը, մատաղ արէք ու ձեր աղջիկը կը լաւանայ». էտէնց էլ արինք, ու աղջիկս լաւացաւ. նրանից գէսը տմեն տարի իրա օբին գալիս եմ լիսացնում ու մի մատաղ անում, մեռնեմ նրա ուրբ գօրութենին:

— Ծառայ եմ կամակատար Աստօձաժնուն, մըր-մընջաց լսող կինը և ջերմեռանդօրէն դարձեալ խա-

շակիքեց երեսը:

— Համա էս խալիսը փխտացել է, քա՛, միտո՞ղ է հին օրէքը, սաղ խալիսը մատաղ էր անում, լիսացնում ժամի հայաթում. համա հիմի կի գիփ ջէ-հէլ ջուհուներսով լցւում է էստղանց օրէն ու աղջիկների հետ պագրուշկա արած ման ին գալիս:

— Հա՛, հա՛, գրուստ է, գրուստ, էնդուր էլ Աստօձ բարկացել է մեզ վրայ, չունքի էլ նրան հաւատացող չը կայ, վրայ բերեց միւսը:

— Փարմասօն են դարձել հիմիկուայ ջէհէլները, ոչնչի չեն հաւատում . . .

Ըստ կանայք էլ յորդորում էին իրանց աղջիկների՝ գրօսնել, չփուել սրա-նրա հետ: «Քնացէք, որդիք, գնացէք, ման էկէք, խօսեցէք, ծանօթացէք, բայրա Աստօձ անէ մի լաւ տղի ճանկէք ու բախտաւորուիք» ասում էին նրանք աղջիկներին:

Ահա ինտելիգէնտ ճանաչուած՝ պրօսպէկտի ու մուշտայիդի հերոսները սկսեցին ասպարէզ բանալ բալի մէջ տեղում: Լէն շալվարաւորներն էլ նրանց օգնութեան հասան: Նրանք հրում էին աղջիկներին՝ գանազան մասխարութիւններ անելով, ոմանց աչքով նշան անելով, ոմանց երեսներին ժպտաւով:

Վերջապէս մի փոքրիկ տեղ բացուեց և «գլուխ կաւած» ցածրահասակ մի հարս վերցրեց դայրան, մի օրիորդ նաղարան և մի պարոն էլ մեծ գարմոնը ու սկսեցին լեզզիլնական: Ժողովուրդը սկսեց խըռ-նուել, աւելի սաստիկ գոռալ, սուլել, ծափահարել:

— Գարշեկան խաղ արա, լսուեց ժողովուրդի միջից մի ուժեղ ձայն:

— Գարշեկան, Գարշեկան, խաղա, գոռացին չորս կողմից:

Յանկարձ մի երիտասարդ պարոն մէջ ընկաւ ու սկսեց թռչկոտալ: Նա տաքացաւ, կարմրեց, քրտնեց, փրփրեց: Ինքն իսկ զարմանում էր իր ճարպիկ խաղի վրայ և շարունակ գլուխը բաշ՝ նայում էր ոտներին: Ապա կանգնեց և իր ծանօթ օրիորդներից սկսած մինչև անծանօթ շատ շատերի պար ամեց: Նա պարում էր, չէր յոյնում և ժողովուրդի ուսաննաները աւելի ուկերում էին նրան: Պայրա, նաղարա ածուկների հերթապահ նշանակուեցին, որովհետև նրանք յոյնեցին, չէին կարող երկար նուազել և ճիշտ ասած, իրանք էլ ցանկանում էին պարել և Գարշեկանն իհարկէ զանց չ'առաւ ալք բանը, — և ամենաքնքոյշ, ամենախորհրդաւոր ժպիտով նրանց էլ պար ամեց:

Ապա պարեցին և ուրիշ երիտասարդներ ու հարսներ:

Արդէն կատարելապէս մթնեց. բաղի մէջ քաշ արած թղթեայ դունաւոր լապտերների մօմերը վառուեցին, պրծան: Էլ պարզ չէին տեսնում իրար: Պարելուց յետոյ Գարշեկանն իր ընկերների հետ եկաւ մի կողմ կանգնեց ու սկսեց քրտնաքը սրբել, նայելով այս ու այն կողմը, տեսնելու թէ, քանի՞մն են իրան երանութիւն տալիս:

— Կէցցէ պարոն Գարշեկան, կէցցէ, ասում էին անց ու դարձ անող ծանօթ և անծանօթ մարդիկ, ոմանք կեղծ, ոմանք անկեղծ կերպով, և նա լցում էր անհուն բերկրանքով:

Արդէն մեծ մասամբ աղջիկները կալալէրների հետ են: Ի՞նչ բազցր են մասլահաթ անում նրանք: Անցնելու ժամանակ լսելի են բոլորի բերաններից սիրային և փաղարշական բառեր ու խօսքեր: Միմիայն միքանի լուրջ երիտասարդներ, որոնք եկել էին լոկ հետաքրքրութեամբ, մի կողմ կանգնած դիտում էին օրայի ընդհանուր տեսարանը: Եւ միքանի տղեղ կամ ծաղկատար աղջիկներ էլ մի տեղում կանգնած լուռ ու տրտում նայում էին երջանիկներին, կալալէրներով շրջապատուած, խոկ իրանք աչքից թողած, արհամարուած . . .

Աշակերտներն ու աշակերտուհիներն էլ տօնական հրճուանքով և կրօնական զգացմունքով լցուած շուտ-շուտ մտնում էին եկեղեցի, համբուրում սրբերի պատկերները, ապա դուրս գալիս ու շրջում . . .

Մի կողմում խմբուած էին մի խումբ ձայնաւորներ և երգում էին խմբովին. բայց որովհետեւ ամեն մէկը տրնում էր ուժեղ երգիլ իր ձայնը ցոյց տալու համար, ուստի ոչ թէ երգի էր նմանում ներանց երգը, այլ մի խմբովին գոռգոռոցի . . . :

— Սերովը, դարձաւ մի երիտասարդ բէալիստ ընկերոջը, երբ ես գնում Պետերբուրգ սւռումգ շարունակելու:

— Այս ամսի վերջերին, և դժբախտաբար զրկուելու եմ այստեղի գեղեցիկ օրիորդներից, պատասխանեց նա բարձրաձայն, ձեռքով ցոյց տալով շուրջը:

— Ոչինչ, այնտեղ աւելի գեղեցիկները կան, ծիծաղեց ընկերը՝ նայելով մօտը խմբուած օրիորդներին:

Այդ րոպէին նրանց մօտից անցան երեք փորահասակ տղաներ օրիորդների հետ:

— Ես սիրում եմ համբուրել վարդը, բայց ոչ օրիորդներին, ասում էր նրանցից մէկը նայելով հետի օրիորդին, — արդեօք լաւ չեմ անում, օրիորդ:

— Ի՞նչ էր ասում, ես չեմ հասկանում, վրայ բերեց օրիորդը ծամածուծիւններով

— Փշանում են փորերը, նկատեց Զոհրաբը գարձեալ բարձրաձայն, — լսեցիր ի՞նչ էին խօսում:

— Այո, փշանում է մատաղ սերունդը, վաւերացրեց Սերովը, նայելով նոյն օրիորդներին:

— Ցաւալի երևոյթ է, մէջ ընկաւ միւս ընկերը:

Այդ խօսակցութեան ժամանակ թեանցուկ սրբանց մօտով անցան երկու գեղեցիկ օրիորդներ:

— Պահ, պահ, ի՞նչ հրաշալի բաներ են, օհ, մենակ են, էս լաւ է, իսկոյն ծանօթանամ, դուք ուզանեցէք այստեղ, ասաց Սերովըն ու շտապեց նրանց յետևից:

— Աջ կողմինի գէմը լաւ է, նկատեց միւս բէալիստը, որ աւելի շատ նայում էր այս ու այն օրիորդին, քան խօսում ընկերներին հետ:

—Դրա մի հայեացքը երջանկութիւն է, աւելացրեց Ջոհարը:

—Թիւ, անյաջող է, ասաց Սերովբը մօտենալով ընկերներին, — գնացին ծնոյնների մօտ նստեցին: Յանկարծ մի կողմից լսուեցին կանացի ձայներ:

—Ծիպլիան, ծիպլիան, գոռում էր մի ցածրահասակ կին միւսի վրայ, յիս իսկի լայեղ չիմ աշի բիզ նման մոթրէուկների հիզը խօսում:

—Հուզիմ բու բնեդիան գլուխը, պատառիտանեն միւսը, բաս յիս բիզ նման տուտուցների հիզ կը խօսիմ, քօքօլա մար թավսա, ասաց նա ու երկու ձեռով նշան արեց:

—Խռով կենա քու ուխտն ու մատաղը բու գըլխին, բու օջախի գլխին, հա: Ոնց որ դու իմ օջախը մուռտուցիր, էնէնց էլ Աստօձ մուռտուէ բու օջախը: Քա, գէթադուա, դարձաւ նա հաւարուած կանանց գանդատուելով, — էսէնց էլ օյնիբաղ ու անաստօձ մարդիկ տէհել էք, բա, տարի ու կէս է, տգէս նշնած է նրա բէգասլ աղջկայ վրայ. խոստացել են, որ բաժինը ու բսան թոււման փող պիտի տան: Առաջ կի ուզում էր էս կապ կտրածը տղիս խափէ, գծուացնէ, տանի տնփեսայ. ոչ փող, ոչ բաժինը տայ, իմ պահած, մենձացրած տղին խլէ ինձմէն, ես նամուսի խաթեր ձէն չէի հանում, շուքի գիտեմ իմ տղիս խասիաթը, նա հալալ կաթ է կերել: Իժում ուղեցայ նշանը յետ վեկանեմ, համա էլի համբերեցի, խնդրեցի, որ բանը

բաղցրութենով պրծնի, համա սրանք ոչ «չէ» ինասում, ոչ «հա»: Տղէս ասում է, — «գէգի, չիմ ուզում փող ու բաժինը, թող պտակուիմ», — համա իս ինչ կու թողամ: Քա, ախր ամօթա առնին էր, սիպտակեղէնն ու փողը կէս է անում, — հինգ թուման է տալիս ու յիւէք ձեռք սիպտակեղէն. համա թըղթումը կի գրած է բսան թուման ու սիպտակեղէն վից ձեռք:

Վերջին խօսքերի վրայ բոլոր ունկնդիրները բարձրաձայն քրքիջ հանեցին. լսուեցին զանազան բացականչութիւններ: Բայց նրանք շարունակեցին կռիւն առանց պատկառելու:

—Մի չոփ էլ չիմ տայ, որ աչքումդ գնես. ասաց հակառակորդ կին, բռունցքը բռունցքին գարկելով:

—Հա, հալրաթ չիս տայ, որ աղջկանդ համա սիրական պահիս, աննամուս:

—Աննամուս էլ իս, բէգասլն էլ, ում աղջիկն ունի սիրական, կատաղեց վերջինս և արդէն բոլորովին վիրաւորուած գլալով, յարձակուեց միւսի վրայ ու զարկեց բռունցքով:

Դէհ հիմայ դու տես թամաշէն, խալլան էլ էս էր ուզում: Նրանք բաշքշում էին միմիանց մաղերը, չիբիլէքն ու շորերը պատառտում, հայհոյում, թըրում . . . : Կանայք հեռու փախան իսկ տղամարդիկն էլ չէին ուզում նրանց բաժանել. — այլ հեռու կանգնած, ծիծաղում էին այդ տեսարանի

վրայ: Վերջապէս մօտեցան երկու ոստիկան ու բաժանեցին նրանց: Բարեբախտաբար նշանած աղջիկը չէր եկել օրա:

Սերովբն ու Ջոհրաբը կանգնած յափշտակուած նայում էին կռուողներին, որ մէկը զարկեց Ջոհրաբին: Դա օրիորդ Ջրանոյշն էր: Նա մի փոքրահասակ, խոպուպիկ-շաւանակագոյն մաղերով, նիհար, սպիտակագոյն, գեղատեսիլ աղջիկ էր: Գլխարկը ծաղիկներով զարդարուն՝ թէք դրել էր գէպի աջ կողմ, հագած ունէր կապտագոյն չիթ գէյրա կրկնակի ծալքերով. մէջքը՝ բարակացրած կորսէտով, բարձրակրունկ ու կիսակօշիկներն էլ նուրբ ստներին:

—Օհ, Ջրանոյշ, ուրախացաւ Ջոհրաբը, բռնելով նրա փոքրիկ, գեղնած ձեռքն ու սեղմելով: Ջրանոյշի հետ էին քոյրը՝ Նազինկան ու երկու բնկերուհիներ:

—Ինչո՞ւ ուշացար, հարցրեց Ջոհրաբը:

—Չարմացել էք այս կռուի վրայ, չը պատասխանելով Ջոհրաբին հարցրեց Ջրանոյշը:

—Ինչո՞ւ զարմանալ, տղէտ են նրանք, ուրիշ ոչինչ:

—Անցնենք, պարոնայր, ասաց Ջրանոյշն ու թին անցրեց նրա թեկին.—դրօսներ մի բիշ:

Նրանք զանազան մտերմական խօսակցութիւններով սկսեցին շրջել ժողովրդի մէջ:

Մի երկու պտոյտ անկուց յետոյ հանդիպեցին մի ուրիշ խումբ տղաներ:

—Ցտեսութիւն, պարոնայր, ասաց անտապառի կերպով Ջրանոյշն ու մօտեցաւ նրանց: Միւս բնկերուհիներն էլ հետեցին նրան:

Մեր երիտասարդները վշտացան Ջրանոյշի բաժանուելուց, որ իրանց զրաղեցնում էր ու գլխիոր գնացին, կանգնեցին եկեղեցու պատի տակ, կարծես մի մեծ կորուստ ունեցած լինէին:

Փոքր ինչ նրանցից հեռու, պատի մօտ նստած էր միջին տարիների մի կին ու լուռ մըմնջում էր:—Նա ազօթում էր: Հազի սե յնցստիները պարզ ցոյց էին տալիս, որ նա խեղճութեան ճիւղանկերում տառապում էր:

—Ո՞վ գորաւոր թուրք Աստօճաճին, դու օգնիս ինձ, մըմնջաց նա լսելի ձայնով ու արտասուներները գլորուեցան նրա նիհար երեսի վրայից:

Սերովբն ու Ջոհրաբը յետ նայեցին:

—Էհ, սա էլ ժամանակ է գտել լալու, ասաց Սերովբը:

Նրանք յանկարծ նկատեցին իրանց մօտ մի գեղեցիկ օրիորդ, որ մօր հետ նստած նստարանի վրայ, անտարբեր կերպով նայում էր բազմութեանը:

—Ի՞նչ գեղեցիկուհի է, ասաց Ջոհրաբը:

—Իրօք գեղեցիկուհի է, վաւերացրեց Սերովբը, բայց ափսոս, մայրը հեռն է:

—Չէ, սա լուրջ աղջիկ է երեսում, տես, ինչ-սէս սառն կերպով է նայում շուրջը կատարուող երևոյթին:

—Սիրելիքն մօտը չէ, գրա համար է տխուր, մեկնեց Սերովբը բարձր ձայնով, երևի սպասում է։

Օրիորդը նկատեց, որ նրանք իրան են նայում և իր մասին խօսում, արհամարհական հայեացք ձգեց նրանց վրայ ու նայեց հակառակ կողմը։

Սերովբը մասամբ ճիշտ նախապաշարակեց, որ նա մտածում էր իր սիրելիի մասին ու սպասում։ Բայց այս օրիորդի սիրելին իրանց նմաններից չէր։ Օրիորդի աչքերի մարուր և անմեղ արտայայտությունը վկայում էր նրա պարկեշտություն մասին։ Մի տարի կ'լինի որ նա սիրահարուած է մի պարոնի վրայ։ Օրիորդն մտածում էր նրա մասին ու անհամբեր սպասում նրա երևալուն,—բայց վերջինս չէր եկել օրա։ Լուռ դիտելով իր շուրջը, օրիորդը զարմանում էր իր նմանների վրայ. ինչպէս նրանք անհոգ, ուրախ չըջում են այս ու այն կողմ, մէկին թողնելով միւսին մօտենում, կատակներ անում, հռհռում, ծիծաղում . . . Ինչո՞ւ ինքն էլ չէր անում, ինչո՞ւ իր սիրած տղին այդպիսի բաներով չէ զբաղւում երբէք։

—2է, դա նրանցից չէ, եղբա՛ւիկեց Զոհրաբը, ախորժակդ փակիր։ Եւ երեսը չըջելով միւս կողմ, լսեց թէ ինչպէս

—Մեղայ քեզ Աստուած, հառաչեց նոյն պառաւը, ձեռքերը փարելով ու նայելով դէպի վեր։

—Զահլա տարաւ, էլի էս բաւթաւը, նեղացաւ Սերովբը։

—Դուն իմ Գիգօլին առողջութիւն տաս, ո՞վ կամակատար Աստօձածին, ո՞վ Հայուց Լուսաւորիչ, սրբեր,—շարունակեց պառաւը ջերմառանդութեամբ լի. խիղճ էկէր նրա ջէհէլ—ջիւան արեւին ու ինձ, էս անբախտիս։ Ի՞նչ մեղք եմ արել, Տէր-Աստօձ, որ մարդուս, որդոցս տարար, հիմի էլ մի հատիկ տղիս ես ուզում տանել, էս կնիկանս ու քոռփին քաղցած թողնել, հեկեկաց նա ու ձեռքով շոյեց մօտը հստած փոքրիկ՝ վեց տարեկան աղջկայ զըլուխը։

—Գիգէդ ջան, մի լաց ըլի, ասաց աղջիկը բռնելով մեծ մօր ձեռքը։

—2եմ լաց ըլի, բալէս, չէ, ալթօք եմ անում Աստծուն, խնդրում եմ, որ բալբա քու մամին լաւութիւն տայ, հանգստացրեց կլինն աջքերը սրբելով։

Նրա կրծքից շարունակ դուրս էին թռչում խոր հոգւոյններ. նա այրի էր. ունեցել է երեք որդի, որոնցից երկուսը դեռ չամուսնացած փախճանուել էին, իսկ երրորդն էլ, որ ամուսնացած էր և ունէր այդ փոքրիկ աղջիկը, տկար, պառկած էր անկողնում. նա էր միակ աշխատաւորը, ուստի նրա տկարանալովը, ընտանիքը զրկուեց օրական չոր հացից։

Հիւանդ քաղցած, ծարաւ, առանց բժշկի օգնութեան տառապում էր ցնցոտի անկողնում։ Եւ այս կլինը՝ նրա մայրը, սկսեց մուրացկանութիւն անել ու այդ կոպէկներով պահել թէ հիւանդին,

թէ հարսին ու թոռնիկին:

—Ան հոգիս առ, Աստօձ, ան աղատիր էս փիճակից, իմ էրէսս բու ոտին տակին, շարունակեց նա աղօթել, համբուրելով եկեղեցու պատն ու միբանի անգամ խաշակնքեց երեսը:

Երկինքը՝ որ առաջ պարզ էր, ծածկուեցաւ սև—սև ամպերով, որոնք թողարկեցին աստղերն ու նրանց լոյսը կլանեցին. լսուեց ամպի խուլ որոտ: Ահա փայլատակեց կայծակը լուռաւորելով վայրկեանապէս ամբողջ օրան իր բազմազան ժողովրդով. լսուեց երկրորդ աւելի ուժեղ զուռոցը:

—Դիպէդ, վախենում եմ, մրմնջաց փոքրիկ աղջիկն ու պլնդ սեղմուեցաւ մեծ մօր կրծքին:

—Մի վախի, բալէս, ոչինչ չի ըլի, Աստօձ քիչ բարկացաւ, որ օրա են եկել, ոչ թէ ուխտ տնելու, այլ դատարկ մանգալու, ու լիբբ մառախալմաներով պարապելու.—Մի բարկանար, Աստօձ, ալ աղատիր շարից ու փորձանքից, ասաց նա ու վեր նայելով կրկին խաշակնքից երեսը . . .

Դըռըռ . . . լսուեց երրորդ ուժղին զուռոցն ու անձրևը հեղեղի նման սկսեց թափուել վերից, անխնայ կերպով թրջելով ու ցեխոտելով օրաւորների հագուստներն ու ամառային նուրբ գլխարկները . . . Զատերն շտապեցին տուն, ոմանք պատուարուեցան սենեակներում ու վրանների տակ, եկեղեցում, բայց այդ խեղճ կինը չը կարողացաւ ոչ մի տեղ պատսպարուել. նրան հրում էին բոլորը և

բոթում դուրս:

—Ջորերիս մի գիպչի, էյ պառաւ, էն թէնը գնա, քու արբէշում շորերդ խօ չեն խարաբ ըլի. առում էին օրիսրդները, տիկինները և հրում նրան: Եւ նա աեղ չը գտնելով, մնաց եկեղեցու պատի տակ իր թոռնիկի հետ կուշ եկած և անձրևը թրջեց նրանց կատարելապէս . . .

Միբանի ըսպէից յետոյ անձրևը բոլորովին դադարեց: Ամպերը շտապով հեռացան երկնակամարի վրայից, տեղի տալով պայծառ աստղերին ու արշալոյսին:

Զատ շանցաւ. արեկըն սկսեց շառապունել վարդապոյն ամպերը աւետեցին պայծառ արևի ծագելը: Ժողովուրդը ոտքի ելաւ: Չորս կողմից լսելի եղան մատաղացու ոչխարների բառաշոցն, որոնք կարծես զգալով իրանց վերջին ըսպէն, միաբերան ողբում էին և իրար հրաժեշտ տալիս . . .

Մորթուեցան մատաղացուները, զոհի ծուխը ամեն կողմից քուլա-քուլա բարձրանում է դէպի վեր, տանելով իր հետ թէ հաւատացեալի անկեղծ աղօթքներն ու խնդրումները և թէ թերահաւատ երիտասարդների սիրաբանութիւնները . . .

Հնչեցին եկեղեցու զանգերը. կանգնեց պատարազը: Դրսում սկսեցին մատաղ բաժանել: Չորս կողմից վրայ են թափուել ամեն մէկը մի սլատառ գոնէ մատաղ վերջնելու տան համար: Պատարազից յետոյ բոլորն էլ մուրազն առնելու յուսով լի դիմն-

ցին զէպի տուն . . . Ամենից վերջը միայն վերոյիշեալ
թշուառ կինն իր թոռան հետ՝ եկեղեցում երկար
աղօթելուց ու արտասուներ թափելուց յետոյ, զուրս
ելաւ բալի. մի երկու կտոր մատաղ խնդրեց սրանից-
նրանից ու հաւատով լի, շտապեց տուն իր տկար
որդուն մատաղի միսն ուտեցնելու, որ նրա զօրու-
թիւնն օգնութեան հասնի . . .

1902 թիւ

Հ Ո Ք Ե Հ Ա Յ Ը

Օսէփ Կալատօղեանին թաղել էին այսօր: Խեղ-
ճը մեռաւ դեռ երիտասարդ՝ 23 տարեկան հառա-
կում: Նա գերձակ էր. թողել էր միջին տարիների
մի մայր և երկու փոքր եղբայրներ. իսկ հայրը չորս
տարի էր, որ մեռել էր:

Օսէփը հարուստ չէր, օր աշխատում էր օր
ուտում—իր մօր ու եղբայրների հետ. նա քաղաքի
յետ ընկած թաղերից մէկում մի կեդոտութեան մէջ
վարձած ունէր մի խուփ, որին վճարում էր ամսա-
կան 3 մանէթ:

Օսէփը լաւ բնաւորութեան տէր տղայ էր, ուստի
նրան շատ էին սիրում իր համբարի ջէհէշները:
Մահից վեց ամիս առաջ նշանուել էր նոյն բալի
նկուղներից մէկում ապրող հարեանի Նաղինկա ա-
նունով աղջկայ հետ: Արդէն հարսանեաց պատրաս-
տութիւններ էին տեսնում, երբ յանկարծ Օսէփը
թորերի բարբոթում ստացաւ ու մեռաւ, մեծ կսկծի
մէջ թողնելով թէ հարազատներին և թէ ղժբախտ
Նաղինկային:

Հանգուցեալ Օսէփի մահից յետոյ ոչ մի կողմէ
փող չը մնաց, որով թաղէին նրան: Համբարը իր

մէջ ժողովարարութիւնն արեց ու ժողովեց մի չնչին գումար, որով միայն անշուր կերպով կարելի էր թաղել մեռելին: Բայց «քաղրի աղաթներէն» յետ մնալ չի կարելի, եթէ ոչ ասեկօսէնքի տոպրակները կը բացուին: «Քաղրի աղաթով» — նշնած տըղայի թաղելու ժամանակ «զօլ գունահա պէտք է նուագէ, բայց թէ ինչ եղանակ, ի հարկէ, «միթօմ մեղամաղձ եղանակներ» որպէսզի թաղումը աղգի ժողովրդի վրայ, խոր տպաւորութիւն թողնի: Բայց միայն գունահա չէր, որ անհրաժեշտ էր թաղման ժամանակ. — պէտք էր «մեծ քէլէխ տալ, դարբու փըլաւն ու կարմիր գինին առատ լինէին սեղանի վըրայ»:

Ինչ անէր խեղճ Սօփօն — Օսէփի մայրը, քանի որ ցամաք հացի փող անգամ չունէր: Նա իր մատների աշխատանքով յետ գցած ունէր 2 մանէթ 70 կոպ. ինչ կարող էր անել գրանով:

— 2է, Սօփօ, առանց քէլէխի մնաց կուլի, էն էլ նշնած տղի համար, էտ խօմ մեռլի հոգուն մինձ մեղք է, ոնց որ քլի, փուղ գլթի, գնա ման արի, մօզ արա, ամօթ չէ, մեռլի հոգու խաթեր է, խօմ ուրիշ բանի համար չի, խորհուրդ էին տալիս վըշտալից Սօփօյին նրա գրկիցներն ու սղուր կանայք:

Սօփօն, ստիպուած եղաւ թաղումի նախընթաց օրը դռնէ դուռ ընկնել, խանութից խանութ ու աղաչել, պապատել, որ «մեռլի հոգու խաթեր քէլէխի» համար նուէր տան: Նա մի կերպ հաւարեց 7

րուրուց միքանի կողէկ պակաս: Քէլէխի կարգադրելը՝ հանգուցեալ Օսէփի բիձէն աղաւ բրինձ, իւղ, գինի քէլէխի ճաշի համար:

Այսօր թաղել էին Օսէփին ու համբարը՝ որ բաղկացած էր ըստ մեծի մասին՝ Օսէփի ընկեր ջէհեթներէն, գունահա ածելով վերադարձան մեռելատուն. նրանք շատ լուրջ էին. բոլորի գէմքերին պատել էր ընկերական վշտի արտայայտութիւնը:

Ներս մտան նրանք բակը, ոտի վրայ կանգնած մնացին մի փոքր ժամանակ, մինչև որ տէրտէրը հրամայեց նստելու սեղանի մօտ: Մինչ այդ գունահա նուագում էր, փողոցում է հարկան աների վըրայ հաւաքուել էին հետաքրքրուողներ, ոմանք գունահային լսելու, ոմանք գիտելու քէլէխը. ոմանք էլ պատահաբար անցնելիս հետաքրքրուելով էին կանգ առել:

Նստեցին սեղանի շուրջը, գունահայներին էլ նոյնպէս նստեցրին: Տէրտէրը օրհնեց սեղանը բալտին էլ սկսեցին ուտել: Խեղճ Սօփօն, թշուառ նազիկական՝ սե հագած ու սղուր կանայք նստել էին ներսում սենեակի մէջ: Նրանք լալիս էին շարունակ:

Սկզբում ջէհեթները լուռ էին, նրանք ուտում էին հաց, պանիր, կանաչի: Գինի բիշ էր, «գինու ուտեթից» շատերը աչքերը յառած էին մնացել գինու շէքի վրայ:

— Էս ինչ բիշ է գինին, շշնջաց մէկը, իր մօ-

տի նստողին, էս խօսի մեր բողաղը չի թռչի։
Տէրտէքը վերցրեց առաջին բաժակը և հանդու-
ցեալ Օսէփի հոգու փրկութեան համար խմեց, գի-
նին կուտ տուեց մինչև վերջին կաթիլը, հաղա եր-
կորդով՝ Օսէփի մօրն ու բարեկամներին մխիթա-
րութիւն մաղթեց՝ երրորդով մի ուրիշ բան ասեց ու
վերջն էլ «պահպանիշ», և վերկենալով սեղանի մօ-
տից, կանչեց կառավարչին, իւր վարձը ուղեւորւ։
Այդ ժամանակ տեղի ունեցաւ մի փոքրիկ սակար-
կութիւն, տէրտէքը զրականապէս պահանջում էր
մի որոշ գումար, բայց վերջը զիջելով մի քանիսի
թախանձանքին, քշով բաւականացաւ ու գնաց
տուն։

Քէլէխաւորները ուտում էին ու սուս ու փուս
գինին կուտ տալիս։ Զուռնան էլ փոխուեց դուզու-
կի։ Հետզհետէ քէլէխաւորների գլխները տաքա-
ցան։ Նրանք մոռացան որ քէլէխի վրայ են։ Սկսե-
ցին ընդհանուր աղմուկ, խօսակցութիւն, ծիծաղ,
հեհուց, վիճաբանութիւն։

— Տղէքք առանց թամազի չի ըլի կամօւանիէն,
բացականչեց մէկը ոտքի կանգնելով, գինով լի բա-
ժակը ձեռքին։— Դառջօ ջան, բու կենացը, թամա-
զիա գառւմարջօս—(թամազիան ողջ լինի)։

— Դրուստ է ասում, դրուստ, Դառջօ բու կենա-
ցը, թամազիա գառւմարջօս, լսեուցին չորս կողմից։

— 2է, ախպէր, պատասխանեց Դառջօն բար-
ձրը ձայնով, ես առանց գինու թամազութիւն չեմ

անի, ծիծաղում էք վրէս։

— Գինի բերէք, ջաղ (շուտ), հրամայեցին բո-
լորեքեանը համարեա միաբերան, կարմիրը բերէք։

— Ինձ հմա սիպտակը, սիպտակը, գոռում էր
մի ուրիշը։

Բայց գինին սպառուել էր։ Վերջին հինգ չի-
շըն էլ տուին ու էլ չկար գինի։

— Աբա, տղէք ջան, ստաքանները լցրէք, հրա-
մայեց թամազէն, բաժակը ձեռքին ոտքի կանգնե-
լով։— Էս կը խմենք մեր հանդուցեալ Օսէփի կենա-
նացը, Աստօձ նրան մեր հայր Աբրամի գիրկը նըս-
տացնէ, նրա հոգին լիս դարձնէ։

— Տուշ, տուշ, աղաղակեցին միւսները։

Նրանք արդէն հարբել էին։

— Էս ինչ հոգ էր իմ գլխին եկաւ, Օսէփ ջան,
բու ցաւը ինձ գար, Օսէփ ջան, արտասուում էր
ներսում՝ Սօփօն։

— Տօ, հերիք լաց ըլին, զահլա տարան, էլի,
նեղացաւ ջէհէլներից մէկը։

— Գինի բերէք, գինի, հրամայեց թամազէն։

Կառավարիչը՝ Օսէփի ըրծէն մօտ եկաւ նրան
ու ականջին ասաց, որ էլ չկայ գինի։

— Վայ բու ջէհէլութեանդ ինչ ասեմ, Օսէփ,
բարձրաձայն յարեց թամազէն,— որ էդքան տղա-
մարդութիւն չունէիր, որ մի գինու փող թողնէիր
բու հոգու կենացը խմելու, վայ, վայ։

— Էս ինչ թաւուր քէլէխ է, որ գինի չը կայ,

նկատեց մէկը:

— Լաւ, կրնի, փսօն դէպէր գանք գինու համար, հաջալծ չէ, վարձը է, թէ չէ առանց գինի ոնց կրլի, առաջարկեց մի ուրիշը:

— Լաւ, լաւ, լաւ կրլի, հաւանութիւն տուն բոլորը:

Վերցրին մի դատարկ ամսէ, շրջեցրին հերթով, և ամեն մէկը առատօրէն գցեցին փող ամսէի մէջ: Իսկոյն ուղարկեցին գինու յետեից և փոքր ինչ յետոյ, մի մեծ տիկ կարմիր ու փոքր տիկ սպիտակ գինի բերեցին:

Բոլորերեանք ուրախացան: Քէլէխը վարձաւ րէֆ: Զուռնաշիներին հրամայեցին բայաթիներ չածել: Սրանք էլ մեծ պատրաստականութեամբ սկըռեցին բայաթիներ ու միաժամանակ դհօլչին իր ուժեղ ձայնը բարձրացրեց:

Դիտողները և լսողները զարմացան այդ բանին: Ներսից լսում էին լացի, հեկեկանքի ու սգի ձայներ, իսկ դրսում րէֆ էին անում, նուագում էին դուդուկ, երգում էին, կոշտորաստ ձայներն իրար խառնելով մի վայրենի տեսարան էին ներկայացնում նայողի առաջ:

— Արա ջէհէթօ, լիքը լցրէր ստականները, հիմի գինին բլօմա է, էս էլ խմենք ուստա Գիլօյին կենացը, Ատոօձ առողջ ջան տայ նրան, աջողութիւն, առողջութիւն, որ նա հիմի ստքի վրէն կանգնած է ու փլաւ է թավաղա անում, ու ջէր ինքը

բաղլած է, ոչ էլ գինի է խմել, ուռա, տուշ:

— Սմէն, ամէն, բու կենացը, ուստա Գիլօ լսուեցին այլ և այլ բացականչութիւններ ու բարեմաղթութիւններ:

— Օսէփ ջան, բու աօլերը (հասակակից) րէֆ են անում, ու դուն սառ հողի տակ պառկած ես, Օսէփ ջան, լսում էր ներսից Սօփոյի սգը:

— Դէ լաւ, դէդի, հերիք լաց ըլիս, մենք ըստի, էս աշխարհումս ենք րէֆ անում, որ Օսէփն էլ երկնքումը րէֆ անի, ասաց մէկը բարձրաձայն:

— Սօսիկօ, ոնց ըլաւ բու էն մուշտարու բանը: Փողգ առար, հարցրեց մէկը ընկերոջ:

— Վա, աչքի լիտն էլ չը հանեցի, համ կտորը փսխեցի, համ նեղ կարեցի, փողն էլ առայ ու մի լաւ էլ գնգսեցի, էնէնց ճամբու գրեցի, ինձ ծիպած իրանց Սօսիկօ կասեն, գիտե՛ս:

— Միտդ ա, Նիկօ, Օրթաճալի բաղումը որ րէֆ արինք, օղորմած հողի Օսէփն էլ էնդի էր, ինչ լաւ ժամանակ անցկացրինք, լաղաթ էր, լաղաթ, ասում էր մի ուրիշը իւր գիմացիներին:

— Միտո ա, միտո որ գիծ Ստեփիկօն փուկաներով շալախօ խաղ արեց:

— Տօ Զարբօ, լսուեց մի ուրիշ ձայն, զմրթ, էն հոտած մսթալն ինչ արիք:

— Վա, սնց թէ ինչ արի, հէր օինած առջի անգամն է, որ հոտած մսթալ եմ ծախում, ծախեցի ու մէկին երկու դատեցի, պարծենալով պա-

տասխանեց Չարբոն:

Խօսում էին, վիճաբանում, զանազան հարցեր տալիս, ուտում, խմում ու աւելի հարբում: Նրանք խաղառ մոռացան Օսէփին: Դուռններն այն ատուհանին տաքացան, որ սկսեցին շալախօն ու լէզգին-կէն պարել: Միքանի անգամ էլ մէջ ընդ մէջ «բր-բաւօթամիէր» երգեցին միասին՝ դուդուկի ձայնակ-յութեամբ:

—Արա մի լէզգինեկա խփի, ուստա Պետօ, հր-րամայեց թամազէն ու վերկացաւ տեղից օրօրուի-լով աջ ու ձախ, պատրաստուեց խաղալու:

Ուստա Պետօն սկսեց լէզգինեկան ածել: Միւս-ները մեծ բաւականութեամբ սկսեցին ծափահարել «տաշի, տուշի» գոռալով: Դառչօն՝ թամազէն հար-րածին վայել ձևերով՝ պարեց ու մի բուրլիանոց ուստա Պետօյի ճակատին կպցրեց «շաբաշ» կոշիկով: Խաղացին և միքանխսները:

Դարձեալ հետեցին կենացներ, վիճաբանու-թիւններ և քիչ մնաց, որ մի մեծ մուշտի կռիւ պիտի սկսուէր երկու հոգու մէջ:

—Արա ինձ համա էլ մի լաւ շալախօ հրամա-յեց մի սւրիշը, նա վեր թռաւ տեղից, չուխի փէշը ուսին զցեց ու սկսեց պարել: Նա պարում էր դա-նազան ձևակերպութիւններով, ծամածռութիւննե-րով. նրա սարսափելի լայն շալվարը շարժւում էր խաղալու ժամանակ այս ու այն կողմ և լրացնում ծամածռութիւնները: Նա էլ «շաբաշ» տալով դու-

դուկչուն, նստեց իր տեղում: Միւս կողմից մէկը չի-քեաստին զլեց, որին հետեց դուդուկը:

Մինչև երեկոյ տեեց քէֆը, և երբ զինու տի-կերն խաղառ դատարկուեցան՝ քէլէխաւորները վեր կացան տեղերից, խումբ-խումբ վաթաթուեցին ի-րար վզով, դուդուկն էլ առաջներից ածելով, եր-պելով, բղաւելով ու աջ ու ձախ տատանուելով, յամր քայլերով մտան փողոց ու առաջ շարժուեցին:

—Օսէփ ջան, քու տօյերը ցնացին քէֆ անի-, լու համա դուն սի հողումը պառկեցիր, Օսէփ ջան, ողբում էր Օսէփի մայրը բարձրաձայն, —դու ինձ քաղցած ու անտէր թողեցիր, իմ աչքի լին, քու նազինկային բէմուրազ արեցիր, Օսէփ ջան:

Շուտով հեռացան քէլէխաւորները և այլ ևս նրանց ձայները չէին լսում: Միայն մերթ ընդ մերթ գհօլի պարրերական ուժգին հարուածն էր լսում

Իսկ ներսում Օսէփի մայրն ու նշանածը երկար լալիս էին ու սղում:

ԱՆՄԵՂ ԶՈ՜Հ

—2է, էսպէս չի լինի, էս կեանք չէ, ինքն իրան խօսելով ներս մտաւ Ստեփանը.—Ախ՛, Աստուած, դատաստան ունիս:

—Ի՞նչ է, այ մարդ, էլլի չը տուեց պարտքը էդ անաստուածը, զիմաւորեց նրան կինը՝ Եւան, վրդովուելով մարդու բացականչութիւններէց:

—Մարդիկ փշացել են, անխիղճ են դարձել, չունը, օձը, ձին խիղճ ունեն, համա մարդիկ ոչ խիղճ ունին ոչ հօգի, խօսեց ուժեղ ձայնով Ստեփանը, նստելով աթոռի վրայ:

Նրա երեսը կարմրել էր, աչքերը կառաւոր արտայայտութիւն էին ստացել, չըթուփները բարկութիւնից զողլուում էին և բռնեցներն էլ իրանք իրանց սեղմում, կարծես մէկին հարուածելու համար:

—Ախր՛ ի՞նչ ասեց, Ստեփան, ասա՛ տեսնեմ է. հարցրեց Եւան մօտը կանգնելով:

—Էլ ի՞նչ ասեմ, տունս խտաղ քանդեց, ասաց որ ինձ պարտ չէ ոչ մի կռակէկ, ուր մնաց թէ տանն հազար մանէթ, և էդ հերիք չէ, էն անհօգին ինչ որ պարտքեր է ստեղծել ինձ վրայ,

որ իբր թէ երկու հազար մանէթ ես եմ պարտք նրան:

—Վոյ, քոռանամ ես, ծնկներին զարկեց Եւան, և քարացած մնաց. վոյ քու հոգին դժոխքի փայ գառնայ, Գրիգոր ապա, որ քու էգբան հարստութեան միջին մեր հացի փողը կտրում ես ու հլա սուտ պարտք էլ դնում մեզ վրայ: Հախմեան տէրը էն կրակը պցի քու օջախը, էն լացն ու շիւանը տայ քեզ, ոնց որ դու մերն արիր: Քա, մարդ, գէ մի լաւ ազվակատի տուր գործը, թող օրէնքով առնի էլի, խորհուրդ տուեց կինը:

—Գժուել ես, ինչ է, կարծես ես էգբան խելք չունեմ. ինչ տամ այդ վախկոտին, ում դէմ գանդատուեմ, քաղաքի հարուստի դէմ, չը գիտես, որ հիմի ուսումնաւորը բեթար անխիղճ է ու գժլոյ: Գրիգոր աղէն մէկին էրկու, իրէք կտայ ու լաւ ազվակատ կը բռնի, էն վախտը դիփունանցս սիրբի կը բռնի տայ: Էդ մի կողմ կենայ, ազվակատին ինչ տամ. նա խօ ձրի չի փաստաբանի մեզ համար:

—Վայ, վոյ, էս ինչ բամբախտութիւն էր, Տէր Աստուած, բացականչեց Եւան աչքերը արտասուրով լցուած, և սկսեց անկողին պատրաստել:

—Ախ՛ քու տունը քանդուի, Գրիգոր ապա, որ իմ ճակատիս քրտինքով հալալ աշխատանքով ձեռք բերած հացի գինը խլում ես, բոս էս էրէխանց ո՞վ հաց կտայ, ո՞վ կը հագցնի, խօսեց Ստեփանը ինքն իրան, ու մեր կենալով աթոռից

սկսեց սենեակում յետ ու առաջ քայլել, փոթորկոց մտքերով չըջապատուած:

Անկողինը պատրաստ էր, բայց Ստեփանի բունը փախել էր. նա մի քանի ծխախոտ ծխեց և շարունակ քայլում էր, մտածելով մի վերջնական ելք գտնել: Ծխախոտը չը կարողացաւ թմրեցնել նրան, նա պահանջեց գինի, որ մի քիչ մնացել էր շիշում. խմելով գինին, նա դարձեալ չըջում էր յետ ու առաջ:

Կինն արդէն պառկել էր, և քունը նոր էր փակել նրա աչքերը: Ստեփանը բաւականին երկար մտածելուց և բազմաթիւ հագոցներ հանելուց յետոյ, մի վերջնական վճիռ կայացրեց, որ իրան վերջնականապէս տապալման պատճառ պիտի դառնայ. —Քանի որ իդուր է արդար ճանապարհով ու պաղատանքներով խնդիրը՝ Գրիգոր աղայից հասանելիք փողը և քանի որ այլ ևս գործ չկայ քաղաքում, կրիզիս է. —գոնէ վրէժ առնել Գրիգոր աղայից: Վաղը և եթ սպանել նրան և հետեանքը ինչ ուղում է լինի: Թող կինն էլ երեխաներն էլ դռնէ դուռ ընկնեն, մուրալով ապրեն, ինքը չի կարող այսուհետ նրանց պահել:

Վերջին ծխախոտը ծխելով նա հանուեց, ճըրտալը հանգցրեց ու պառկեց անկողնում: Քունը թէի շատ ուշ մօտեցաւ նրան, բայց հէնց որ քնեց, սկսեց զառանցել ու յաճախ անկապ-անկապ խօսել երազի մէջ շարունակ, անիծելով Գրիգոր աղային:

Բորբորում ուղեղի և յուզված զգացմունքների ազդեցութեան տակ հետեւեալ օրուայ կայանալիք իրականութիւնը նա երազի մէջ տեսաւ:

Իբր թէ երեկոյ է, Ստեփանը վերցնելով իրանց տան սուր դանակը, հաստատ վճռականութեամբ գրնաց Գրիգոր աղայի մօտ: Ծառան ներս չէր թողնում նրան. բայց նա ուժով ներս մտաւ Գրիգոր աղայի սենեակը, որտեղ նա միայնակ նստած հաշիւ էր տեսնում:

— Գրիգոր աղա, վերջին անգամ եմ եկել քեզ մօտ, քու Աստծու խաթեր, քու հոգու խաթեր, քու որդիներանց արեսագազա, խղճա մեզ, մի թողնի սովամահ լինի իմ խեղճ բնութեամբ: Միտդ բեր իմ հաւատարմութիւնս գէպի քեզ. իմ անխոնջ աշխատանքը: Այսր՝ իմ ապրանքի փողն ու քեզ մօտ ծառայելու հախն եմ ուզում, որ մինչև հիմի պահեցիր, աղաչում եմ, տուր պրծի:

— Ես քեզ ոչինչ պարտ չեմ, թէ պարտ եմ, ցայց տուր վեկսիւս, թէ չէ, հլա երէկ ասեցի, որ դու ես ինձ պարտք, չես հասկանում հայերէն, պատասխանեց Գրիգոր աղան զայրանալով, որ աւելի կատաղեցրեց թշուառ Ստեփանին:

— Այսր, էս ինչ աշխարհ է, Գրիգոր աղա, որ ունեւորը չունեւորի վերջին թիւքն է խլում, որ տէրը հաւատարիմ բանւորի վարձն է կտրում, գոչեց Ստեփանը ձեռքը տանելով գրպանը:

— Հիմի էգպէս է, աղպէր, ինչ կարող ես անել:

— Բաս չես տալիս իմ փողերս, քաղցած մեռնենք էլի, տնով տեղով կորչենք էլի, գոռաց Ստեփանը բարկութեան ծայրայեղ աստիճանին հասած:

— Ես քեզ ասում եմ ոչ ինչ պարտ չեմ, գնա՛ ռազ եղիր, մեռնում էք, մեռէք, սատկում էք, սատկէք

— Քեզ կը սատկեցնեմ, այ անհոգի չուն, գոռաց Ստեփանը և յարձակուեց Գրիգոր աղայի վրայ, որ չափազանց պարարտ-հաստափոր ու դանդաղաշարժ լինելուց չը կարողացաւ խուսափել Ստեփանի յարձակումից:

Բայց գանակը գրպանի պատռուածքից ճանապարհին վայր էր ընկել: Ստեփանը ստիպուած եղաւ ձեռքերով նրան խեղդել

Բայց սոսկալի երազը սոսկալի իրական հետեւանք ունեցաւ: Խելագարութեան աստիճանին հասած Ստեփանը քնի մէջ՝ երազի ազդեցութեան տակ բռնեց անկողնում քնած կնոջ կոկորդից ու սկսեց խեղդել Նա մատները սեղմում էր դժբախտ զոհի կոկորդը և խռխռացնում:

— Այսպէս շանսատակ եղիր, անխղիճ, կրկնում էր նա և աւելի ուժով սեղմում էր կնոջ կոկորդը:

Այնպէս յանկարծակի կերպով կատարուեց այդ բանը, որ խեղճ կինը չկարողացաւ ազատուել նրա ճանկերից:

Կարճ միջոցում խեղդամահ եղաւ կինը Եւ Ստեփանը հետզհետէ սթափուելով խտերիկայից,

տեսաւ խեղդուած կնոջը, որի լեզուն կախուել էր բերանից, աչքերը արիւնով լցուած՝ դուրս էին թռ-
աել իրանց վանդակներից և գոյնը սաստիկ կապ-
տել էր:

Նա ապշած մնաց: Արդեօք սա էլ մի ուրիշ
երազ չէ: Նա չօշափեց մեռածի մարմինը, որ դեռ
տաք էր. ոչ, երազ չէ. գուցէ Գրիգոր աղայի կող-
մից մարդիկ են մտել ներս և խեղդել կնոջը: Բայց
տեսաւ, որ դռները պինդ փակ են: Նա նայեց իր
ձեռներին և տեսաւ, որ մատները արիւնոտ են,
չապիկն էլ պատռոտուել է, որ պաշտպանուելիս
գժբախտ կլինը ձեռքերը այս ու այն կողմ նետելիս
էր պատառոտել:

Նա հասկացաւ ամեն ինչ

Նա ելաւ, հագաւ շորերը: Թէ ինչ անել, ինքն
էլ չը գիտէր: Արդէն յոյս էր, մարդիկ չտապում էին
գործի: Յանկարծ զարթնեց իր 7 տարեկան երե-
խան, ըստ սովորականի վաղեց մօր ծոցը մտնելու,
բայց աւաղ տեսաւ մօրը այլանդակ ան-
շնչացած Նա սկսեց աղաղակ բարձրացնել,
լալ, ճչալ: Միւս երեխաներն էլ զարթնեցին նրա
գոռոցից և տեսնելով մեռած մօրը, բոլորը միա-
ձայն սկսեցին լալ և արտասուել

Դժբախտացած Ստեփանը բոլորովին կորցրած
իրան՝ չը գիտէր ինչ անել: Նրա լեզուն կապուել
էր, ուղեղը դադարել մտածելուց: Երեխաների ա-
զազակների վրայ ներս թափուեցան հարևանները,

անցորդները և ուրիշները, ու տեսնելով այդ տեսա-
րանը, եղբակացրին, որ Ստեփանը դիտաւորեալ
սպանել է կնոջը. իսկոյն ոստիկանատանը իմաց
տուին, որ անմիջապէս եկան սլփստաւը, բննիչը,
ոստիկան զինւորներ ու ձերբակալեցին Ստեփանին:

Քննիչը երկար քննելուց յետոյ, երկար այս
ու այն ենթադրութիւններ անելուց յետոյ, կազմեց
հետեւեալ արձանագրութիւնը:—«Ապրիլի 25-ի գի-
շերը X քաղաքի բնակիչ Ստեփան Մաճառեանը
«անյայտ պատճառով»—գուցէ ամուսնական հաւա-
«տարմութեան վրայ կասկածելով, ձեռներով խեղ-
«դաման է արել կնոջը՝ Եւա Մաճառեանին: Այդ բա-
«նը հաստատում են հետեւեալ հանգամանքները: Ա-
«ջին՝ Դռները բոլորովին փակ են եղել, երբ հարևան-
«ները լսելով ներսից աղեկտուր լաց ու ճիչ, ներս
«են շտապել և դռները յետոյ են բացուել և ներսը
«բացի Ստեփան Մաճառեանից ոչ ոք չի եղել: Եր-
«կորդ՝ Ստեփան Մաճառեանի ձեռները արիւնով
«են ծածկուած, և չապիկը պատառոտուած է, որ
«առաջ է եկել սպանուողի ինքնապաշտպանութիւնից.
«Երբորդ՝ կոկորդի վրայ մատների հետքեր կան, որ
«ապացոյց են ձեռներով խեղդաման անելուն, վկա-
«ներ են և այն »

Այնուհետեւ գիակը ուղարկեցին անատոմիական
հիւանդանոց, իսկ Ստեփանին՝ մի բանի հարուած
տալով առաջ վարեցին դէպի բանտ

Նրա երեխաները լալիս էին, ողբում, վազում

իրանց մօր դիակի յետեից Տանը ոչ որ չը մնաց։ Ստեփանի օջախի ծուխն խաղառ մարեցաւ...

Գծբախտ Ստեփանը հետզհետէ սթափուելով թմարժ գլուխից, դգաց, ըմբռնեց շուրջը կատարուող դրաման։

— Գրիգոր աղան է պատճառ այս բոլոր դժբախտութիւնների, փնփնթաց նա. և նա այժմ կտրախանայ, որ լսէ այս բոլորը։ «Յաւիտեանս յաւիտենից բանգուեց օջախս, երեխէքս քաղցած կը մեռնեն, լաւ է, որ բանի չեն կաշկանդել ինձ խաղառ, Գրիգոր աղայի պատաստանը տեսնեմ։

Այս առելով, նա յանկարծ բռնելով սատիկաներին, սկսեց արագ վազել դէպի Գրիգոր աղայի տունը։

— Փախաւ, փախաւ, բռնեցէք, մարդասպանը փախաւ, գոռացին շորս կողմից և նրա յետեից ընկան։

Հուտով յաջողուեց բռնել Ստեփանին և նրա վճիռն անիրազործելի մնաց մինչև վերջ։ Չկար մի բարի մարդ, որ պաշտպանէր թշուառ Ստեփանին, պարզել տար թիւրիմացութիւնը։

Այժմ աւելի խիստ ծեծելով տարան նրան, ուր հարկն է, և մեղադրանաց ակտի մէջ մտաւ այն կէտն էլ, որ նա փորձեց փախչել իշխանութեան ձեռից։

Երկնք, շատ երկար, կեանքի աննպաստ պայմաններին զոհ դարձած Ստեփանին շարժարեւոյց

յետոյ վճռեցին 'նրան' իբրեւ մարդասպանի—աքսոր, տաժանակիր աշխատանքները 20 տարի ժամանակով

Նրա խեղճ ու փոքրիկ երեխաները մնացին դռնէ-դուռ և անխնամ

Իսկ Գրիգոր աղան լսելով այդ բանը, սկզբում դգացուեց. իսկ յետոյ ուրախացաւ, որ ազատուեց պարտատիրոջից, նա շարունակեց իր երջանիկ ասլրելը, շարունակելով խաբել ու զրկել մարդկանց...

1903 թիւ։

ՍԻՐՈՅ ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ

Ջատիկ կիրակի օր է։ Ամբողջ Քրիստոնեայ աշխարհը՝ հարուստ թէ աղքատ Յարութեան տօնի զգացմունքով լցուած, սեղանի շուրջը բոլորած ցընծում են և ուրախանում։

Ծովեզերեայ Օ . . . քաղաքի տներից մէկում լսելի էին երիտասարդների ուղևորուած ուռաներ և ցնծութեան աղաղակներ։ Մի փոքրիկ բայց շրեղ սենեակում կար խնճոյք, որի հիւրերը բացառապէս կազմում էին ուսանողներ, թուով ինն հոգի։ Նրանցից երեքը այս տարի աւարտել էին համալսարանն ու գնալու էին հայրենիք, այդ պատճառով էլ սարքել էին այս ընկերական խնճոյքը, վերջին դատիկը ուրախ և անմոռաց դարձնելու համար այն երեք աւարտող ընկերների սրտերում։

Տան մէջ չ'կար մատակարարուհի—այլ ամեն մէկն առանց զլանալու կատարում էր թէ հիւրի թէ մատակարարի պաշտօն։ Մսից պատրաստած երկու տեսակ կերակուր, մի երկու շիշ էլ սպիտակ գլինի կազմում էին փոքրիկ սեղանի լիութիւնը։ 2ը նայած զինու և ուտելիղէնի սակաւութեան, նրանք անհամեմատ ուրախ էին, զուարթ խօսում, ծիծա-

դում և ճառաբանում էին, կարծես, իւրաքանչիւրը նրանցից խմած լինէր մի բանի շիշ գինի.—նրանք արբած էին ընկերական անկեղծ սիրով և կեանքի մէջ մտնելու խոհերով

—Խմեցէք, պարոնայք, թող ուրախ անցնի այս Զատիկը, որպէսզի աւելի խոր տպաւորուելով ձեր յիշողութեան մէջ, մտաբերէք ձեր ուսանողական կեանքը, ձեր ընկերներին—այսինքն մեզ, գոչեց բարձր ձայնով մի ցածրահասակ սևահեր ուսանող, նայելով անդրանիկ ուսանողներին:

—Կեցցէ՛ երիտասարդութիւն, ուռճա՛ւ

—Արտէմ, ինչո՞ւ ես տխուր, լուռ. միթէ՛ քեզ հաճելի չէ այս խնճոյքը, գիմեց նոյն ուսանողը գիմացը նստած գեղատեսիլ ուսանողին, որ այս շրջանաւարտներից մէկն էր լինելու:

—Ոչ, բարեկամ, ես տխուր չեմ, ապագայի մտքերն են շրջապատել ինձ, պատասխանեց Արտէմ Լուսնակեանը ժպտելով ու գատարկելով իւր գինու կիսատ բաժակը:

Երիտասարդները խօսում էին, վիճաբանում, կատակներ անում, երգում ու պարում ջութակի ներդաշնակութեամբ, որ նուազում էր նրանցից մէկը: Բաւական երկար ժամանակ նրանք զուարճացան: Արեւն արդէն իջնում էր իր գիշերնոցը:

Ահա ոտքի կանգնեց շրջանաւարտ Արտէմ Լուսնակեանը և սկսեց ճառել:

Նա խօսում էր և հետզհետէ ոգևորում: Խօս-

քերն ու մտքերը յորդառատ գուրս էին հսնում նրա բերանից: Երևում էր, որ նրա ամեն մի խօսքը գուրս էր գալիս նրա երիտասարդ սրտից, անխռով հոգու խորքերից: Նա խրախուսում էր ընկերներին, տալով ապագայի համար խորհուրդներ: Պատկերացնում էր ժամանակակից երիտասարդութիւնը, քրննում էր նրա ձգտումները, շեշտելով, որ մեծամասնութեան ձգտումն է գատարկ գիւլլոմներ ըստանալը, և նրանք առանց մտաւոր պաշարի՝ ստանալով գիւլլոմները, մտնում են կեանք և գործում միայն իրանց անձնական շահերի համար: Լուսնակեանը բարեմասթեց և ցանկացաւ, որ իրանք լինեն լաւ մարդիկ և գործեն յանուն գաղափարի հաստատութեան համար:

—Կեցցէ՛ Լուսնակեան, կեցցէ՛, ուռճա՛ւ, թընդաց սենեակը նրա ճառից յետոյ:

Մի փոքր յետոյ նա հրաժեշտ տալով ընկերներին, գուրս ելաւ ու գիմեց իր բնակարանը մի փոքր հանգստանալու:

Իսկ խնճոյքը շարունակուեց մինչև ուշ գիշեր:

Արտէմ Լուսնակեանը մի խեղճ բնտանիքի գաւակ էր, հայրը՝ երբեմնապէս գործունեայ գործակատար առևտրական ասպարէզում, այժմ ծերացած զառամեալ տանը նստած էր և օրէցօր սպասում էր մահուան: Մայրն էլ արդէն բաւականին ծէր էր և հալիւ էր կարողանում կատարել տնային աշխատան-

բը: 2ը նայած, որ այս երեքն էին տանը անդամ-
ները, բայց և այնպէս շատ դժուարութեամբ էին
հայթայթում իրանց օրական պարէնը: Նրանց օգ-
նում էր մի հարուստ ազգական, որ և Արտէմի գիմ-
նազիայի վարձն էր վճարում:

Արտէմը վերջին դասարանումն էր երբ սիրա-
հարուեց մի օրիորդի հետ, Հռիփսիմէ Կուռօնեան
անունով, որ նոր էր աւարտել կրօնական: Նա այն
աստիճանի տարուեց այս օրիորդով, որ չը նայելով
իր ընդունակութեանը և յառաջագէտ լինելուն, նախ-
նխապէս բոլոր դասարաններում, վերջին դասարանը
շատ դժուարութեամբ աւարտեց: Զուտով նրանք
յայտնեցին միմեանց իրար սէրը և խօսք տուին ա-
մուսնանալու: Արտէմը որ վաղեմ գերեկ երազում էր
բարձրագոյն գոյրոց մանելու մասին, այժմ մոռա-
ցաւ ուսումը և ամեն ինչ, ու յափշտակուեց Հռիփ-
սիմէով: Բոլորեց մի ամբողջ տարի Արտէմի գիմ-
նազիան աւարտման օրից, և նա համարելով իրան
երջանիկ մարդ, սկսեց հոգալ ամուսնութեան մա-
սին: Բայց հետզհետէ նա նկատեց, որ Հռիփսիմէն չի
կարող իր սիրոյ առարկան լինել Հռիփսի-
մէն հէնց մանկութեան հասակից վատ ուղղութիւն
էր ստացել: Շրա ծնողները, վարժուհիները և բա-
րեկամները լինելով տղէտ, չէին կարողացել փո-
քրիկ Հռիփսիմէի մէջ ներշնչել բարոյականութեան
սկզբունք: Եւ Հռիփսիմէն գիշեր-ցերեկ ընկնելով
տղաների հետ, սկզբում պատանեկական անմեղ սի-

րաբանութիւններով էր զբաղւում, բայց յետոյ «հանա-
բը չանար դարձաւ ու» — և Հռիփսիմէն դարձաւ
լիտի տղաների զուարճութեան առարկայ
Հանդիպելով Արտէմ Լուսնակեանին նա գրաւուեց
նրա գեղեցկութեամբ և ըստ իւր բնավարութեան
սկսեց սիրել ու սիրուիլ նրա հետ:

Նա Արտէմ Լուսնակեանի հետ էլ այսպէս էր
զուարճանում, ինչպէս ուրիշ տղաների հետ, բայց
և այնպէս զգում էր, որ այս երիտասարդը շատ
բարձր էր իր «սիրելիներին», որ ազնիւ էր ու խե-
լօք, որ սա սիրում էր իրան — Հռիփսիմէին ան-
կեղծ սիրով, և ահա հէնց այս ազնիւ յատկութեանց
առաջ Հռիփսիմէն ակամայից ընկճում էր ու պատ-
կառւում Արտէմից, ցոյց տալով իրան՝ իբր բարո-
յական և պարկեշտ սիրող:

Վերջապէս Հռիփսիմէն արդէն կշտացաւ նրա-
նից, արդէն մի տարուայ բազմ գրոյցները, սիրա-
լին համբոյնները և ամենօրեայ տեսակցութիւնները
յագեցրին Հռիփսիմէի հաճոյքներին: Եւ երբ զա-
նազան աննպաստ լուրերից դրդուած սկսեց հետե-
ւել իր սիրած Հռիփսիմէին, և մի օր բռնեց նրան
մի այլ երիտասարդի հետ համբուրուելիս, — այդպի-
սով պարզուեց նրա համար, որ Հռիփսիմէն միայն
կրթոտ ու կեղծ սիրով էր կապուած իր հետ մինչեւ
այժմ: Այնուհետեւ նա փոխանակ վրէժխնդիր լինելու
Կուռօնեանից, զսպեց իրան և բոլորովին հանգ-
ցնելով իր սրտի սէրը դէպի անարժան Հռիփսիմէն

ու խղելով նրա հետ ունեցած բոլոր կապերը, աշ-
նան սկզբին ճանապարհուեց գէպի Ռուսաստան
ուսումը շարունակելու, նոյն իր ազգականի հաշուով:
Իսկ օրիորդ Հռիփսիմէ Կուռօնեանը միջանի ամիս
յետոյ անյայտացաւ մի երիտասարդի հետ, և ոչ ոք
չիմացաւ թէ ուր գնաց նա

Այն օրից անցել էին հինգ բոլորակ տարիներ,
և այժմ Արտէմ Լուսնակեանը բոլորովին մոռացած
իր առաջին սիրտաթափութիւնը, աւարտում էր հա-
մալսարանը, և նոր իրենցներով ոգևորուած, վերա-
գանուում էր հայրենիք գործելու համար:

Քայց գեռ վաղ էր, Լուսնակեանն իրան մի
փոքր վատ էր զգում և կուրծքը՝ կարծես դժուա-
լութեամբ էր ելիէջում: Նա մտածեց գնալ ծովափ
և մի փոքր մաքուր օդ շնչել այնտեղ: Նա գլխիկոր
քայլերը ուղղեց գէպի ծովափը և հասնելով այնտեղ,
քաղաքից մի րիչ դուրս նստեց ծովափին ու սկսեց
դիտել անսահման ծովը: Արեւը արդէն մայր էր մը-
տել և արշալոյսը ալ-կարմիր բոցավառում էր, իր
այդ հրաշալի տեսարանը ցոլացնելով ծովի խորու-
թեան մէջ, որտեղ, կարծես ջուրը հրդեհուում էր:

Թռչունները երամ-երամ բարձրաձայն ծվծվա-
լով ու կռկռալով լողում էին ծովի վրայ՝ օդի մէջ:
Երբեմն էլ երեկոյեան զով քամին փչում էր և ծովի
խաղաղ կապուտակ մակերևոյթի վրայ ցոլացնում
փոքրիկ—չերտաւոր ալիքներ, որոնք մէկը միւսին

հրելով առաջ էին խաղում գէպի ծովի խորքերը և
անյայտանում

Նստած էր Լուսնակեանը ափի մօտ ու լուռ
նայում էր բնութեան այդ գեղեցիկ տեսարանին:
Նրան շրջապատել էին զանազան մտքեր ու անուրջ-
ներ, որոնք հետզհետէ ալեկոծում էին նրա զգաց-
մունքները: Ակամայից նրա երևակայութեան մէջ
դարձեցան տարիներ առաջ պատահած սիրային ան-
ցքերը, իր անկեղծ սէրը գէպի Հռիփսիմէ Կուռօ-
նեանը, նրա քաղցր համբոյրները, ապա սիրալս-
թափուելը, ուսում շարունակելը և վերջապէս երե-
ւակայում էր իր ապագան, ծրագիրներ էր մշակում
գործելու համար:

Այդ յիշողութիւնները ճնշում էին նրա հոգին
և յաճախ կնճիռներ էին երևան գալիւ նրա բաց
ճակատի վրայ: Երբեմն մի մի հոգւոց էր դուրս
թռչում նրա մատաղ կրծքի խորքերից:

Խաւարը սաստկանում էր և շրջակայքը դառ-
նում էր անտեսանելի: Ծովը աստիճանաբար ընդու-
նում էր սև գոյն, որ կարծես, մի ընդարձակ սա-
ւան ձգւած լինէր լեռների ստորոտում: Արտէմը
չէր նկատում գիշերուայ մօտենալը. նա գեռ խո-
րաւորում էր մտքերի ու ցնորքների մէջ: Քամին
միայն սթափեցրեց նրան, որ հետզհետէ ուժեղա-
նում էր և ծովի մէջ մեծ ալիքներ կազմում, որոնք
սկսում էին որոտաձայն մունչալ ու զարկուելի ափե-
րին, կարծես ուղում էին դուրս գալ ափերից ու

կլանել Լուսանկեանին: Մի սարսուռ անցաւ նրա ամբողջ մարմնով և զգաց, որ ցուրտ է. նայեց շուրջը, տեսաւ, որ արդէն գիշեր է, նա բարձրացաւ նստած տեղից և ուղղուեց դէպի տուն:

Յանկարծ մի խուլ շշուկ և մարդկային ձայն հասաւ նրա ականջներին, նա ցնցնուեց, նայեց իր շուրջը, բայց ոչինչ չ'նկատեց խաւարի մէջ. «Արիւնքերն կատարել են», մտածեց ու շարունակեց քայլել: Բայց դարձեալ նրա ականջներին հասաւ մի ձայն, որ նման էր կանացի հեկեկանքին. Լուսանկեանը կանգնեց, շունչը ներս բաշեց և դիտելով շուրջը՝ սկսեց որոշել քամու սոճնոցի հետ եկող այդ խորհրդաւոր ձայնը:

Նա կարողացաւ որոշ լսել կանացի քնքոյշ հեծկոտոց ու հոգւոցներ: «Անպատճառ մի եղբրական գաղտնիք կար այդ տարածամէն, ծովի ափում: Նա զգուշութեամբ առաջ շարժուեց այն կողմ, որտեղից լսւում էր այդ ձայնը: Եւ ի՜նչ, նա խաւարի մէջ նկատեց մի ստուեր, որ մերթ մօտենում էր ծովին, մերթ մի քանի քայլ հեռանում ու շուրջում գետնի վրայ: Լուսանկեանը բաւականին մօտեցաւ նրան որոշակի տեսաւ, որ այդ կին էր: Նա մի քարի յետևում կուշ գալով, սկսեց ականջ դնել նրա կցկոտուր արտասանութիւններին ու դիտել շարժումները:

Միջնում որոշ կերպով չէր նկատում կնոջ կերպարանքը. այլ լսելի էր միայն, որ նա լալիս էր

աղէկաւոր, հեկեկում էր, զարկում կրծքին ու ինչ որ մրմնջում: Ահա նա վեր կացաւ, մօտեցաւ ջրին և երեսը խաշակներով ուղեց նետունել ծովը, որ խկոյն Լուսանկեանը մօտ վազեց դէպի նա, բռնեց նրա բազուկներից ու յետ քաշեց, ասելով.

— Սպասեցէք, քոյրիկ, յանցանք մի գործէք:

— Թողէք, թողէք, ո՞վ էք դուք, որ խանդութեցիք՝ գտնել իմ հանգիստը այս ալիքների մէջ. թողէք ինձ, խնդրում եմ, հեռացէք այս տեղից, — խօսեց թոյլ ձայնով կինը և աշխատեց դուրս պլքոնել երիտասարդի ձեռքերից:

— Ոչ, ոչ, դուք իրաւունք չունիք ձեր կեանքը սպանելու:

— Ունիմ իրաւունք իմ սեպհական անձիս վրայ, թողէք, աղաչում եմ ձեզ:

— Եկէք, քոյրիկ, եկէք, գնանք այստեղից, մի փոքր հանգիստացէք, դուք յուզուած էք սաստիկ, առաջ Լուսանկեանը և առաջնորդեց դէպի տուն:

— Թողէք, իզուր մի երկարացնէք տառապեալ կեանքս, մի կրկնապատկէք հոգուս տանջանքները, մեզր եմ, խղճացէք ինձ, թող վաղօրօք հանգստանամ ծովի յատակում:

— Հանգստացէք, հանգստացէք, կրկնում էր երիտասարդը և նրան առաջ քաշում:

— Միկնոյն է, ես կորած եմ, իմ վերջս այստեղ է. այսօր չը լինի, վաղը կընկնեմ ջուրը, ծովը փախչելու չէ այստեղից և պատրաստ է ինձ

նմաններին ընդունել իր գիրկը:

Լուսնակեանը այլևս չը խօսեց, տեսնելով, որ թշուառ աղջիկը զառանցանքների մէջ էր ընկնում և ջերմը սաստկանում էր. մի կերպ մինչև քաղաքի ծայրը հասցրեց նրան, նստացրեց կառք ու տարաւ իր բնակարանը միառժամանակ պատուպարելու նըրան և ապա որիէ կարգադրութիւն անելու:

— Թողէր ես արդէն կորած եմ միայն մահը կը մարբէ ինձ մեղքերից դուրս էին թռչում զառանցողի քնքոյշ շրթունքներից:

Երկուստարզը նստած նրա մօտ, հետաքրքրութեամբ դիտում էր այդ անյայտ կնոջ դէմքը և ուշադրութեամբ լսում արտասանած բառերը, ուղե-նայով մի ամփոփ գաղափար կազմել այդ թշուառ կնոջ անցեալի մասին:

Ճրագի լոյսը ընկնում էր մահճակալի վրայ պառկած կնոջ գալկացած երեսի վրայ և արտացոլում: Նա՛ այդ կինը՝ մի նիհար մի միջահասակ աղջիկ էր: Տարիքը քսաներեքից աւելի չէին կարող լինել: Երեսի գոյնը սպիտակադեղին, որպէս մաքուր մոմ. շրթունքները բարակ և ալ-կարմիր, այտերը նիհարած ու փոսն ընկած, խոկ աչքերն աւելի խորն էին սեղմուել իրանց վանդակների մէջ: Բայց դէմքի կանոնաւոր գծադրութիւնը ու նըրութիւնը, շահանակագոյն խիտ մազերը, որոնք այժմ անխնամ և կեղտոտ քրքրուել էին ու թափուել այս

ու այն կողմ, վկայում էին, որ այդ շարքաշ կինը երբեմնապէս եղել է գեղեցկուհի և միայն կեանքի բովի մէջ զանազան հանգամանքների փոփոխութեանց ներքոյ, անցել էր նրա գեղեցկութիւնը և մաշուել էր այդ քնքոյշ կաղմուածքը:

«Անպատճառ մի մեծ և խորհրդաւոր գաղտնիք կայ այս աղջկայ կեանքի մէջ» — մտածում էր Արտէմ Լուսնակեանը, անթարթ աչքերով նայելով նրա դալուէլ բայց աշխոյժ, դէմքին:

Գիշերից բաւական անց էր: Լուսնակեանի բունը բոլորովին փախել էր նրանից: Նա միայն հետաքրքրուած էր այդ տեսարանով, որ բոլորովին անսպասելի էր: Յերեկուայ ուրախութիւնը անսպասելի կերպով փոխարինուեց ներկայ թախիծով:

Յանկարծ հիւանդը բացեց աչքերը, նայեց իր շուրջը ապուշի հայեացքով ու սկսեց զննել երկուստարզին, սենեակը, ապա նստեց մահճակալի վրայ ու հարցրեց լսելի ձայնով.

— Այս ո՞րտեղ եմ ես:

Նա հետզհետէ աւելի սթափուելով նկատեց, որ գտնուում է իրան անծանօթ, մի օտար մարդու մօտ, ուրիշի մահճակալի վրայ և տեսնելով, որ կուրծքը կիտով չափ բաց է, մազերն անկանոն թափթափուած ուսերի վրայ, ամաչեց ու ինքն իրան ուղղուեց, բարակ կարմիրը պատեց նրա այտերին:

— Ոչինչ, օրիորդ մի՛ր վախենալ, մի՛ր ամաչիլ,

գուր ձեր բարեկամի տանն էր գտնուում, հանդարտացրեց Արտէմը կարեկցաբար նայելով նրա աչքերին:

Բայց ճրքան կրակոտ էր և աշխոյժ այդ աղջկայ հայեացքը, նրանց մէջ կար ապրելու տենչանք:

Երիտասարդը ցնցուելով այդ հայեացքից, գլուխը դարձրեց միւս կողմը:

— Այս ինչու եմ եկել այստեղ, երբ եմ եկել, հացրեց աղջիկը քնքոյշ ձայնով:

— Երեկոյեան գուր զբօսնում էիր ծովափում, յանկարծ վատ զգացիր ձեզ և ես կառքով բերեցի այստեղ իմ բնակարանը, որովհետեւ ձեր տունը չը գիտեմ:

Մի քանի վարկեան լուռ մնաց աղջիկը և ուղիղ նայելով Արտէմի երեսին, բացականշեց վրդովուած.

— Այո, յիշեցի, բայց ինչո՞ւ չը թողիք ինձ հանգստանալ ծովի խորքում. գուր ոչ թէ բարութիւն արիք ինձ, այլ շարութիւն:

— Երանի գիտենամ, թէ այն ինչ մեծ վիշտ է, որ վաղաժամ պատել է ձեր անմեղ սրտին ու թունաւորում է

— Ես ես մի կորած արարած եմ յանկարծ հեկեկաց նա և ձեռքերով ծածկեց երեսը:

Աչքերը խոշոր կաթիններով դուրս էր ցայտում նրա աչքերից և գլորուելով այտերի վրայից, թափւում էր գիրկը: Նա լալիս էր և հեկեկում, և այդ լացը կարծես, թեթեւացնում էր նրա սրտին պա-

տած վիշտը:

«Ժեղճ աղջիկ, ետրաբ սիրել է եւ դաւաճանել, ետրաբ խաբուել է մի անագինիւ տղամարդուց, որ գուցէ բարոյապէս այլանդակել է ու փախել ետրաբ» և այսպիսի շատ ենթադրութիւններ են ծագում Լուսնակեանի մէջ: Նրա սիրտն էլ յուզուում էր հետզհետէ և նա ցանկութիւն էր զգում աղջկայ ցալին կից լինել, լալ, բայց զսպում էր իրան: Նա ուզում էր մխիթարել այդ թշուառին, չորացնել նրա արցունքները. բայց չը գիտէր ինչպէս, ինչ ասէր, քանի որ բոլորովին ծանօթ չէր այդ աղջկայ զխտովն անցածի հետ, տեղեակ չէր նրա յուսահատութեան ու ծովն ընկնելու պատճառներին:

— Եթէ գիտենայիք, ագինիւ երիտասարդ, թէ ո՞վ է այս ըսպէիս ձեր սենեակում նստած, ինչպիսի մի անարժան աղջկայ էր պատուարել եթէ գիտէնայիք, գուր ինքներդ ծովը կը նետէիք, խօսեց նա սրբեկով աչքերը դէյրայի փէշերով:

— Ընկածին միշտ պէտք է օգնել և բարձրացընել, — բայց չէ՞ կարելի, որ պատմէք ինձ ձեր մասին:

— Ո՛հ, շատ ծանր է ինձ համար յիշել իմ անցեալը, պատմել ամեն ինչ, ասաց նա և կրկին լաց եղաւ:

— Ոչինչ, օրիորդ, մի թագցնէք վերքերը, որ բուժող լինի. իմ կարողացածի չափ ես կ'օգնեմ ձեզ թէ բարոյապէս և թէ նիւթապէս:

Աղջիկն սկզբում դժուարացաւ հաւատ ընծայել

այդ երիտասարդին, բայց մի ընդհանուր հայեացք ձգեց նրա երեսին, և կարծես հասկացաւ, որ դիմացինը իրօք ազնիւ տղայ է. ապա սրբեց արցունքը, ուղիղ նստեց մահճակալի վրայ, մաքրեց կոկորդը և սկսեց պատմել կանացի վշտաբեկ ձայնով:

— Ես թիֆլիսեցի հայ Երիտրդ ևմ: Ծնողներին տղիտուլծաան և անտարբերութեան պատճառով ես շտտացայ մի լաւ դատտիարակութիւն: Դեռ մանուկ հասակումս ընկնում էի տղաների հետ, սիրում էի բոլորի հետ գլս ու գէն ընկնել, զբօսնել, մանկ մութ խորշեր, համբուրուել, խաբել մէկին և անցնել միւսին: Այդ սկզբնական անմեղ յանցանքները հետզհետէ արմատացան իմ մէջ և ես մեծ հասակումս էլ շարունակեցի սիրաբանութիւնները թողնելով ընթերցանութիւնն ու լուրջ գրադմունքները: Այդ ժամանակներում ինձ վրայ սիրահարուեց մի գիմնադիաւարտ ազնիւ երիտասարդ, որ չը գիտե՝ նալով իմ ներքին աշխարհը, սիրում էր իղէալական սիրով, պաշտում էր ինձ, բայց ես նրան էլ խաբեցի . . .

Լացը խեղդեց աղջկայ կոկորդը և նա կանգ առաւ: Երևում էր, որ այն երիտասարդի ազնուութիւնն ու սէրը ապագայում շատ թանգ էր գնահատել իր համար, որից, դժբախտաբար այժմ գուրկ էր:

— Այո, նա, այն ազնիւ երիտասարդը, ինձ սիրում էր, բայց ես առօրեայ սիրով էի կապուած

նրա հետ: Ուզում էի սիրել նրան, նուիրել նրան իմ սիրտը, բայց ափսոս, որ սիրտս փշացել էր, նեխուել էր. իսկ թէ ով էր մեղաւոր, այժմ էլ չեմ կարողանում վճռել այդ հարցը: Վերջ ի վերջոյ նա ինձ բռնեց դաւաճանութեան թուլէին ու հեռացաւ ինձնից. և մինչև օրս էլ չգիտեմ ուր: Ես էլ նրանից յետոյ միքանի ամիս շտտ միամիտ տղաների գայլթակղեցնելուց յետոյ, սթափուեցայ, զգացի իմ սխալը, բայց ուշ էր Արդէն ամբողջ քաղաքը գիտէր, ճանաչում էր ինձ, և ես նկատում էի, որ բոլորն էլ վատ աչքով էին նայում ինձ, խորշում էին ինձանից Եւ ես վճռեցի հեռանալ այն տեղից, որտեղ որ ես, չը գիտեմ ինչու, շեղուեցի ուղիղ ճանապարհից Գնացի օտար քաղաքներ, մըտայ տների մէջ ծառայութեան իբր կար անող, երեսաների պահող, լուացը անող Ս քաղաքում ինձ սկսեց հետեւել մի երիտասարդ, որ հաշուապահ էր մի առևտրական տան մէջ: Երկար հետեւելուց յետոյ նա ծանօթացաւ ինձ հետ, ցոյց տուեց իրան ազնիւ ուն, համոզեց ինձ իր հետ ապրել և յետոյ ամուսնանալ միասին: Ես կնոջ յատուկ բնաւորութեամբ շուտ համոզուեցի. սակայն մի օր պարոնը տեղափոխուեց քաղաքից առանց ինձ յայտնելու: Ես անցայ Մ քաղաքը, այդտեղ էլ մի ուսանող ինձ հրապուրեց իր խօսքերով և յետոյ, ալի, էլ ինչ ասեմ էլ ինչպէս պատմեմ

Արտէմ Լուսնակեանի գէմբը հետզհետէ խոժոռանում էր. նրա հեզ ճակատի վրայ մէկ-մէկի յետեից երևան եկան կնճիւռներ, որ մռայլեցրին նրա պայծառ երեսը, աչքերը մի տեսակ տենդային արտայայտութիւն ստացան և հայեացքը դարձաւ կըրակոտ. սիրտը սկսեց արագ թրթռալ, որպէս մի մարդու, երբ տեսնում է կատաղի թշնամուն և լըսում նրա կատաղեցնող խօսքերը:

Ինչո՞ւ այսպէս այլալուեց երիտասարդը, արգեօք այն բանի գէմ, որ միբանի ստոր մարդիկ օգտուել էին այս մոլորած աղջկայ սխալմունքից և ստնատակ արել նրա պատիւը, թէ անցեալ հին-հին դառն յիշողութիւններ արթնացան նրա մէջ այդ գոթախոտ աղջկայ յուզիչ պատմութիւնից:

Աղջիկը նկատում էր երիտասարդի փոփոխութիւնը և այդ ընդունելով աղնիս որտի արդար բարկութիւն, — մարդկային վիճակի կործանիչ երեւոյթների գէմ, աւելի խրատաւում էր և պատմութիւնը շարունակում աւելի համարձակ, կարծես աշխատում էր, որ գոնէ կեանքը հանդցնելուց առաջ թափել իր սրտին ծանրացած վշտերն ու տառապանքները մի այնպիսի երիտասարդի առաջ, որին՝ իր թափառական ու փախստական կեանքի ընթացքում առաջին անգամ հանդիպեց, որպէս բարոյական աղնուսիրտ մարդ:

— Այնտեղից խելացնոր թափառաշրջիկի նման եկայ այս բազաբը, շարունակեց նա մագերը ուղ-

ղելով. շատ ժամանակ չէ անցել, ընդամենը հազիւ երեք ամիս: Ճանապարհին՝ երկաթուղու մէջ ծանոթացաւ ինձ հետ մի անձնաւորութիւն, որ իրանցոյց տուեց մի լուրջ, համեստ մարդ: Նա հետաքրքրուեց ինձանով, լսեց իմ կեանքի տխուր արկածները, ապա խոստացաւ օգնել ինձ, բժշկիկ ջըղային հիւանդութիւնից, որ ստացել էի չափազանց վատ պայմաններից, յետոյ ինձ հետ ամուսնանալ: Ես դարձեալ հաւատացի նրան (և ստիպուած էի հաւատալ, որովհետեւ գնում էի մի անձանօթ բազար, որտեղ ինձ չուտ կը խաբէին): Ես չ'իմացայ, թէ նա իրօք ի՞նչ պաշտօն ունէր կամ թէ ումից էր փող ստանում, միայն այնքան հասկացայ, որ նա մեծ գործեր ունէր, շատ փող էր ընկնում ձեռքը: Երեք ամիս նրա հաւատարմութեամբ և անձնագոհութեամբ ծառայեցի իբրեւ նրա կար անող և զբաղիր: Բայց աւանդ, այօր ճաշից յետոյ ես մի անձանօթ տղայի ձեռքով ստացայ այս նամակը:

Նա ձեռքը տարաւ զրպանը և հանեց մի տըրորուած նամակ և տուեց Լուսնակեանին, որ անշարժ լսում էր: Սա դանդաղ շարժումով վերցրեց նամակը և կարգաց իր մտքում: Ահա նամակի բովանդակութիւնը:

«Միբելիս, ներքը, որ ինքս փերջին անգամ չեմ «այցելում բեզ, ինձ համար դա շատ անյարմար է. ես «երէկ նշանուեցի և չուտով պէտք է պատկուծմ: «Գու ինրդ համաձայն կ'լինես, որ մեր մէջ եղածը

«պէտք է վերջանայ առ միշտ»:

Երկրաւորը կարգաւոր աշխատակիր աւելի յուզուեց. նա խօսոյն ճմռթեց և չարտեց յատակին, ասելով

— Սրիկայ

Ազգիկը շարունակեց.

— Ես էլ համոզուելով, որ էլ չկայ ինձ փրկութիւն, որ այլևս ոչ մի մարդ չի համակրի ինձ, չի հաւատայ անկեղծութեանս, և որ անցեալս շարունակ պիտի ճմլէ ու մաշէ սիրտս, վճռեցի վերջ դնել կեանքիս. այլապէս պէտք է անբարոյակա-նութեան գլմէի

— Ոչ, ոչ այդպէս չէ լինելու, դեռ կարելի է բեղ փրկել, յանկարծ ընդհատեց նրան երկրա-տարդը, և ընկաւ մտածմունքների մէջ:

— Ի՞նչ փրկութիւն, դառն կերպով ժպտաց ազգիկը, որի ժամանակ նրա նիհար-տեղուհի դէմ-բի վրայ արտացոլուեց նրա ներքին յուսահատու-թիւնը. — Ի՞նչ էր ասում, դուք ուզում էք իմ տա-ռապալից կեանքս էլ երկարացնել: Դուք իմ փրկու-թեան մասին էք մտածում, իսկ «նա» այն ազնիւ երեցած պարսնը ինձ ուր էր ուղարկում. ո՞հ, ան-գութ բազդ, լաւ է ծովի կլանող ալիքների մէջ դռնեմ իմ հանգիստը, քան այս աշխարհում ապ-րեմ իբրեւ սոսոր արարած

Նա սկսեց լալ և հեկեկալ. նա զլուրը խո-նարհեցրեց և երեսը ծածկեց ձեռներով, արցունք-

ները յորդառատ կերպով թափւում էին նրա գիր-կը, արտասուների այդ խոշոր կաթիլների մէջ, փայ-լում էր նրա զգչումը, իր անցեալ կեանքի համար և բարոյականութեան նախանձախնդրութիւնը:

Նրա հեկեկանքը դուրս էին գալիս վշտաբեկ սրտի խորքերից ու տարածուելով փոքր սենեակի լուսթեան մէջ սարսեցնում էին թէ երկրաւորին և թէ պատերին:

Երկրաւորի աչքերից էլ դուրս ցայտեցին երկու խոշոր արցունքներ, սրտնր կարեկցական և մարդասիրական զգացմունքներից էին բղխում. նա մօտեցաւ զգացող կնոջը, սկսեց ուղղել նրա թափ-թփած մազերը, իր թաշկինակով մարբելով նրա արցունքները և հանգստացնել նրան:

— Թողէր, իմ հանգիստս միայն ծովումն է, յանկարծ բացականչեց ազգիկը և խելագարի նման վեր ցատկեց մահճակալի վրայից, ուզեց դուրս սը-պրանել, բայց երկրաւորը պինդ բռնեց և չը թողեց:

— Նստեցէր, օրիորդ, մի յուսահատուէր, քա-ջութիւն ունեցէր զիմանալ բազդի հարուածներին. դուք անբարոյական չէք, դուք սկզբից մոլորուել էք և անազնիւ «մարդ» կոչուած արարածները օգ-տուել են ձեր մոլորութեանը և խաբել ձեզ ոչինչ, կարելի է վերականգնել պատիւն ու սրբու-թիւնը

Բայց ինչպէս, հարց տուեց ինք իրան Արտէմ

Լուսնակեանը: Եթէ թողնել նորան դարձեալ բաղ-
դի բմահաճոյքին, կրկին նրան կը խաբեն, կը չե-
զեն ուղիղ ճանապարհից, և վերջնական բարոյական
հարուածը կը տան այս թշուառին: Սա արդէն
զգուել է անցեալ վատ կեանքից ու վնասուած է մի
բարոյական հանգիստ: Արդեօք լաւ չի լինի, որ
լինքը պահէ իր մօտ մինչև աւարտելը ու վերադառ-
նալը, տանի Թիֆլիս բաղաքը, նրան իրանց մօտ
պահէ իբրև մի գուլեհանդէս: Եւ արդեօք, գաղա-
փարական բայլ չի լինի, որ ինքը սիրելով նրան
ամուսնանայ նրա հետ: Զէ որ ինքը ուզում է գա-
ղափարական մարդ լինել, չնկնել ձեռնառնութեանց
ու հարստութեան յետիւց: Հապա ծնողներն ու բա-
րեկամներն ինչ կասեն, արդեօք չեն քարկոծի նը-
րան: Այսպիսի խառն մտքերով շրջապատուած հան-
գերձ, նա դուրսդուրում էր օրիսրդին, հանգստա-
ցնում ու յուսադրում:

—Ախ, երանի ես այն երիտասարդին հաս-
կանայի, սիրէի մաքուր սիրով և ես այժմ կը լինէի
աշխարհիս երջանիկներից մէկը: Երանի գիտենայի
թէ մրտեղ է նա, ինչ է անում, գնայի, նրանից նե-
րողութիւն հայցէի, ասէի որ «միայն դու ես ազնիւ
մարդ աշխարհումս, ես անարժան գտնուեցայ քեզ»
և ապա ստանալով նրանից թողութիւն, հէնց նրա
մօտ կեանքիս վերջ դնէի

—Ո՞վ էր այդ երիտասարդը, անունն ազգն
ինչ էր:

—Զեմ ուզում նրա սուրբ անունը պզծել իմ
կեղտոտ շրթունքներով, պատասխանեց աղջիկը իր
փէշերով սրբելով երեսի թացութիւնը:

—Իսկ ի՞նչ է ձեր ազգանունը:

—Հռիփսիմէ Կուռօնեան, եղաւ մի երկշոտ
պատասխան:

—Ի՞նչ, ի՞նչ, Հռիփսիմէ Կուռօնեան, այս դու
ևս Հռիփսիմէ, յանկարծ կայծակնահարի նման յետ
բաշուեց երիտասարդն երկու ձեռքով բռնելով ճա-
կատը և սաստիկ կնճռոտուելով:

Օրիորդն միբանի վարկեան գիտեց երիտասար-
դին և խօսքն ընկնելով նրա ոտներն, աղիողորմ
արտասուելով հեկեկաց:

—Ախ, իմ անմահ Արտէմ, դու ես, երազու-
մքն եմ արդեօք

Միքանի յոպէից յետոյ Լուսնակեանը՝ սթափ-
ուած անսպասելի իրականութիւնից, ձեռները գըլ-
խին գրած, ճակատի վրայ կնճիռներ կիտած,
աչքերը բարկութեան կրակով լցուած և հայեացքը
ձգած Հռիփսիմէի վրայ անշարժ կանգնած էր:

Իսկ Հռիփսիմէն չոգած նրա առաջ, իր յոր-
դառատ արտասուներով թրջում էր նրա ոտները ու
ինչ որ անկապ մըմնջում:

—Ներիր ես մեղաւոր եմ փոքր
ինչ յետոյ լսուեց հեկեկանքից խեղդուող թոյլ կո-
կորդից:

—Ի՞նչ, ներե՛լ, բայց արդեօք դու այն Հռիփ-

սիմէն ես, որ իմ կեանքի ոսկեգարուն՝ եռանդս պակասացրեց ուսմանս մէջ, տարիս կորցնել տուեց ու յետոյ խաբեց. ո՛չ, ո՛չ, դու «նա» չես: Ախ, երանի չը հանգիպէի

— Ես եմ, ես եմ այն անարժան Հովսիմէն, որին դու անկեղծ սիրեցիր, բայց նա նա չը գնահատեց քեզ

Արտասուէրը խեղդում էր նրան:

Երիտասարդը բռնեցքները սեղմած՝ կանգնած էր սեղանի մօտ, կարծես ամեն վարկեան պատրաստ էր յարձակուել նրա վրայ ու ոչնչացնել

— Ես կը սիրեմ քեզ ու կը պաշտեմ, ասաց Հովսիմէն և վեր ցատկելով շոքած տեղից ընկաւ նրա վզովը

— Հեռու կորիր, գոռաց Լուսնակեանը և այնպէս ուժով հրեց նրան, որ նա յետ-յետ գնալով, ընկաւ մահճակալի վրայ:

— Ո՛հ, ո՛չ, հէնց այժմ պէտք է վճուրի իմ «լինել, չը լինել»ս, պէտքէ կամ մեռնեմ ու ոչնչանամ:

— Ես հաշիւ չունեմ քեզ հետ, ուր ուզում ես գնա, յարեց երիտասարդը սառնարիւն կերպով:

— Քո մէջ էլ մեռած են խիղճն ու մարդասիրական զգացմունքները, ուրեմն թող իմ տառապեալ կեանքիս ճրագը ժամ առաջ հանդի ծովի խորքում

Նա կրկին վեր ցատկեց տեղից, դիմեց դէպի գուրս, բայց երիտասարդը արգելեց նրան ասելով.

— Սպասիր:

Նա կանգնեց աղջկայ դիմաց և սկսեց դիտել նրան, կարծես, ուզէնալով համոզուել, թէ իրականութիւն է արդեօք կատարուածը. իրօք Հովսիմէն Կուստենեցն է սա, որին սիրել, նուիրել էր իր առաջին սէրը: Նայում էր նա լուռ և մուռ աչքերով դիտում էր նրան Այն, դա իրօք Հովսիմէն էր, բայց փոխուած. նրա նիհարացած ու դժգոհած այտերը փայլում էին ճրագի թոյլ լոյսի տակ, այտասկոները և գունչը գուրս էին ցցուել, աչքերը նոյնն էին, նոյն վառուած ու դրաւիշ հայեացքը, միայն ժամանակի վատ ազդեցութեան կը նիքն էր աւելացել արտայայտութեան մէջ:

«Նա է, Հովսիմէն է» մտածեց Արտէմը, բայց ի՛նչ անել, դուրս անել նրան—նա ջուրը կընկնի, և իր խիղճը կը տանջէ իրան, որ չը ներեց զղջացած աղջկան. ներե՛ր,—դա էլ շատ զժուար էր. դրա համար հարկաւոր էր մոռանալ անցեալը, մանաւանդ Հովսիմէնի պատմած անցեալ կեանքը, կռիւ մղել ծնոյնների և տգէտ հասարակութեան դէմ, որոնք կը բարկոճէին իրան՝ այդ ընկած աղջկան հովանաւորելու համար

Կոնսիլները մերթ երևում էին նրա ճակատին, մերթ անյայտանում դուարթ թողնելով նրա երեսը, ինչպէս խաւար ամպերը ծածկում են պայծառ երկինքը և ապա հեռանում:

— Դու ինձ սիրեցիր, հօգիս, խօսեց Հովսիմէն

մէն, զսհեցիր քեզ ինձ նման մի անարժան, ստոր
աղջկայ համար, բայց ես, ես անարգ
չը գնահատեցի բո ազնիւ սէրդ, խաբեցի, դաւա-
ճանեցի քեզ այո, դա ւա ա
ճա նե ցի — արցունքները և հեկեկան-
քը դարձեալ խանդարեցին նրան պարզ արտասա-
նելուր առերը, և նա թող ու կտրուող ձայնով միայն
մըմնջում էր, — դու ինձ թողիր, եկար ուսումդ շա-
րունակելու, իսկ ես սրան նրան խաբեցի և վերջը
դարձայ մարդոց խաղաղի որոնք փոխանակ
ինձ օգնելու, բարձրացնելու, աւելի հարուածեցին
դէպի կեղտը, և ես կամաց-կամաց մտաբերեցի քեզ
քո մաքուր սիրտդ ու սկսեցի տանջուել խղճիս խայ-
թից

Նրա ձայնը կտրուեց. նա լռեց մի փոքր և
մնաց անշարժ. նրա աղերսալի խօսքերն ու սրտա-
մորմոք արցունքները խղճահարեցնում էին երիտա-
սարդին, որ յառած աչքերով, անշարժ նայում էր
նրան և մտածում

— Ախ, երանի թէ մի փոքր ուշ հեռացնէիր
ինձ-քեզանից, դուցէ դու քո սուրբ սիրով և ազ-
նիւ վարքով ինձ ուղղէիր, կապէիր քեզ հետ և եր-
ջանկացնէիր. և այժմ, այժմ Հռիփսիմէ Կու-
ռօնեանը այս օրում չէր լինի Ոհ, անդուժ
ծնող, առաջին մեղաւորը դու ես, դու, որ քո ծը-
նողական պարտքը չէիր կատարում, չէիր հետևում
քո Հռիփսիմէի վարքին, բարասիրտ մայր

Արտէմ Լուսնակեանը ուզում էր խօսել, մի
բան ասել նրան, բայց լեզուն կապուել էր, նա մը-
նաց լռեւ և անշարժ, և միայն անթարթ աչքերով
նայում էր աղջկան ու լսում նրա խօսքերը, որոնք
բղխում էին անկեղծ աղբւրից:

— Այժմ, սիրելի Արտէմ, ես անդունդի եզերքին
եմ կանգնած ու քեզ օգնութեան եմ կանչում, — մի
քայլ այն կողմ, և ես յաւիտեանս կորած եմ. իմ
փրկիչը դու պիտի լինիս. ինչպէս մեկնեցիր ձեռք
և ազատեցիր ինձ ծովի ալիքներում անյայտանա-
լուց, այնպէս փրկիր ինձ բարոյապէս, և ես կը
պաշտեմ քեզ իբրև փրկիչ: Մոռացիր ամեն ինչ, ես
փոխուեցի, վերածնուեցի հոգեով և մարմնով. այլ
ևս այն Հռիփսիմէն չեմ. ես այժմ ուրիշ մի կ'լինեմ,
քո «ներում»-ն ինձ կը փրկէ, և քո «ոչ»-ն ինձ վեր-
ջին հարուած կը տայ ու կը պոքէ, յաւիտեանական
խորխորատ

«Ներել, ներել» չնչնում էին նրա ականջին թէ
սենեակն՝ իր ականատես չորս պատերով, և թէ սե-
նեակի անպաճոյճ կահկարասիքը: Մի ներքին ձայն
էլ դրդում էր նրան ու ստիպում լսել այն թշուառ
աղջկան, սրբել նրա ալիսողորմ արցունքները և ձե-
ռից բռնել, վեր բարձրացնել: Չէ որ ինքը ազա-
տամիտ երիտասարդ է, զգայուն և զթասիրտ, ին-
չո՞ւ արհամարէ զզջացող կնոջ արցունքներն ու պա-
ղատանքը, չէ որ ինքը միշտ բարոյել է բնկերնե-
րին ներողամտութիւն և մարդասիրութիւն, ահա և

դէպք, որտեղ ինքը պէտք է ներդրամութեան ու մարդասիրութեան ամենամեծ բայն անէ. նա սիրել է այդ ազգիան, գգուել, համբուրել, բայց աննշապատ հանգամանքները ազգիան ուրիշ ուղղութիւն տուին մինչև այժմ. իսկ այս ժամից սկսեալ նոյն ազգիայ սիրտը վերածնունդ ու սկսեց բարախել միմիայն այս երիտասարդի համար, որից և սպասում է փրկութիւն:

Այժմ արդէն մի վերջնական մեծ պատերազմ սկսուեց Լուսնակեանի զգացմունքների մէջ: Նրա արտայայտութեան փոփոխութիւնները ցոյց էին տալիս ներքին տարաբերութիւն:

Եւ վերջապէս, յանկարծ անհետացան նրա ճակատի վրայի կնճիռները և նրա հայեացքը փայլեց ներդրամութեան ու մեծահոգութեան զգացմունքների յազմանակով:

— Բարձրացիր յատակից, նստիր աթոռի վրայ, ասաց երիտասարդը երկար լուծիւնից յետոյ, բռնելով Հռիփսիմէի դալկացած, ուժադուր ըտղուկը և վեր բարձրացնելով:

— Ներում եմ . . . բեզ . . . չարունակեց նա. թող այդ օրինակը ես տամ, որ կարելի է տարիներով բարոյապէս ընկած, անառակացած կընծջ ներել և սիրել, երբ նա զոջում է ի խորոց սրտէ: Իհարկէ չատ և չատ նախատիքներ են ըսպաւում ինձ իմ հայրենիքում այս բայլիս համար, ծնողներիս հետ դեռ ընդհարումներ կ'ունենամ, բայց

ոչինչ, զգում եմ, որ արդար դուրս եմ կատարում: — Ոհ, փրկիչս, կեանքս, աղաղակեց բերկրանքով լցուած Հռիփսիմէն և արագութեամբ փարուեց նրա վզովը, և պինդ սեղմուելով նրա կրծքին, հըպեց իր շարքաշ՝ դալկացած երեսը նրա երեսին ու սկսեց արագաբար համբոյրներ քաղել . . .

— Մեծահոգի արարած, սիրելի ու պաշտելի էակ, ես միայն ներումն եմ խնդրում, դու աւելին ես անում, շնջում էր նա երիտասարդի ականջին, պինդ սեղմուելով նրան և աչքերից թափելով ուրախութեան արցունքներ:

Արտէմ Լուսնակեանը, որ մինչ այդ բոլէին զլուծւում էր այդ ազգիանից, այժմ՝ համբուրում էր նրան սիրով և մեծ խանդով, համբուրում էր աւելի մեծ ծարաւով, բան թէ 6-7 տարի առաջ «օրիորդ» Հռիփսիմէին էր զրկում ու համբուրում:

— Ներեցի, Հռիփսիմէ և կ'աշխատեմ մոռանալ քո նողկալի անցեալը, բայց . . .

Նա դարձեալ կնճռոտուեց ու մռայլուեց:

— Մի կասկածիր իմ մասին մազաշափ անգամ, հոգիս: Ես կը սիրեմ բեզ, ես կ'ստատածցնեմ բեզ մինչև մահ-գերեզման: Եւ եթէ դու իմ մէջ մի վատ հակում տեսնես, քո այժմեան ներդրամութիւնն ու մեծահոգութիւնն ատրճանակի մահացուցիչ հարուածով փոխարինիր:

— Մենք կ'ամուսնանանք, վերջնական վճիռ տուեց Արտէմ Լուսնակեանը:

Միքանի օրից նրանք պսակուեցին և սկսեցին իրանց նոր կեանքով մոռանալ տալ բոլոր զժրպոտ անցեալը

Վերադառնալով հայրենիք Երտէմ Լուսնակեանքը դարձաւ հասարակական անդամ, նրա աղնիւ մշակ. իսկ տիկինն Հռիփսիմէն սկսեց ինքնակրթութեամբ նախապատրաստուել իսկական մայր և տանտիկին լինելու համար

ԲԱՆՏԱՐԿԵԱԼՆԵՐԸ

Բանտում սովորական երեկոններից մէկն է. մի ընդարձակ սենեակում (տղամարդկանց բաժանմունք) գտնւում էին մօտաւորապէս 30-40 հոգու չափ բանտարկուածներ—մօխրագոյն զգեստներով: Գուրսը սաստիկ ցուրտ է. ձիւնը կամաց կամաց բրդում է վերից և ծածկում առանց այդ էլ սառած զետիներ: Ներսը՝ բանտում, ընդհակառակը, տաք է, նրանց շնչառութիւնը, ծխախոտի ծուխը և շարունակ փակ մնացած նեխուած օդը միախառնուելով, բաւական ջերմութիւն էին տալիս սենեակին: Բանտարկեալներից ոմանք պառկած էին իրանց անկողինների վրայ և աչքերը առաստաղին յառած մտածում էին, մտապատկերում իրանց արածները մարդկանց վերաբերմամբ, որոնց համար և արժանացել են այստեղին: Ոմանք ծխախոտը ծխելով լուռ բայում էին սենեակի մէջ գլուխը խոնարհած, առանց նայելու շուրջը: Աւելի երիտասարդները անտարբեր իրանց դրութեանը, խմբւում մի մահճակալի մօտ, բարձրաձայն խօսում էին, ծիծաղում, կատակներ անում և կամ պատմում իւրաքանչիւրն իր սխրագործութիւնը. միւսը պատմում էր իր հմուտ

գրականհանութեան մասին, բայց որ մի նոր ընկերոջ անխորձութիւնից բռնուել էր այս անգամ,—երրորդը պարծենում էր զիշերային արշաւանքների մէջ, որի ժամանակ բռնուել էր, չորրորդը պատմում էր մի կիսատ մնացած գողութեան մասին և խոստանում էր, որ բանտից ազատուելուց յետոյ անապայման կ'աւարտէ սկսած ձեռնարկութիւնը: Միքանի հառակաւոր բանտարկեալներ էլ մի ուրիշ կողմում նստած միմեանց մօտ՝ պատմում էին իրար վշտերը և դարդերը, նրանցից ոմանք անարդար կերպով են ընկել այստեղ, միւսին՝ հարուստ պարտատէրն է ձգել տուել բանտ միքանի բուրլի փող ժամանակին չը վճարելու համար. երրորդը նոյն խակ արցունքներ էր թափում աչքերից, յիշելով իր բաղցած մնացած ընտանիքը, երեսանները, խակ ինքը այստեղ է տանջւում: Մի խօսքով, որքան գէմբեր կային այստեղ, այնքան տարբեր արտայայտութիւններ: Հոգեկան մռայլը՝ թախիծն ու մտատանջութիւնը իրանց դրօշմը դրել էին նրանցից ամեն մէկի երեսին:

Միայն նրանք էին անհոյ ու անտարբեր, որոնք կամ չուտով դուրս էին գալու բանտից, և կամ չունէին ընտանիք, որի մասին հոգային և կամ թէ նրանք, որոնք միքանի անգամ նստել էին բանտ և վճել են մինչև կեանքի վերջը բանտի մշտական կեցող լինել: Իսկ նրանք՝ որոնք կեանքի խորթ ու բորթ ճանապարհի վրայ սայթաքել են—զխրուել են, ընկել այստեղ,—բանտը, այս

անգործութեան, մտատանջութեան և կեանքի ուժեր մաշող բունը:

Բանտարկեալների մէջ աւելի աչքի էին ընկնում երկուսը իրանց արտաքինով և թէ ներքին՝ հոգեկան դրութեան ելիէջներում: Մէկը մօտաւորապէս մի 35 տարեկան, առողջ կազմուածքով, ցածրահասակ, սևահեր ու թուլս գէմբով մարդ էր, որ նստել էր մահճակալի վրայ, ծխախոտը ձուլին, գլուխը խոնարհած նիրհում էր և մտածում: Նա ուշադրութիւն չէր դարձնում ոչ ոքի վրայ, չէր խօսում ոչ ոքի հետ և եթէ մէկը մօտենալով նրան հարց էր առաջարկում, նա ակամայից, կոպիտ կերպով էր պատասխանում: Նրա ֆիզիօնօմիան, գէմբի արտայայտութիւնը վճռականութեան սգի էին արտայայտում նրա մէջ. մի տարուց աւելի էր, որ նա տառապում էր այստեղ և դեռ երեք ու կէս տարի էլ ունի մնալու. նա ծխում էր շարունակ և մտածում: Երբեմն-երբեմն ցնցւում էր, դողում ամբողջ մարմնով, ոչ թէ ցրտից—այլ ներքին յուզմունքից: Նա սեղմում էր աջ բռունցքը, զարկում մահճակալին, ատամները կրճատցնում, աչքերը կատաղութեամբ լցւում. բայց յանկարծ նայելով շուրջը, տեսնելով որ կան ուրիշներ և շատերն իրան են նայում—սթափւում էր:

Երկրորդը 21 տարեկան գեղեցիկ երիտասարդ էր. նրա լայն սղիտակ ճակատը, մեղմ արտայայտութեամբ աչքերը, շարժուածքները ցոյց էին տալիս, որ նա կամ մեծ ընտանիքի կրթուած զաւակ

էր, կամ թէ ինքը որեւէ գալուցում ունած: Նրա վրայ չէին յարմարում բռնաւորի անճոռնի ու կոշտ շարերը, այլ ինչպէս, բժշկի տօնական շրեղ հագուստ հագցնեն մի հասարակ ամխալածառի: Նա լուռ, գլխիկոր յաճախ նայելով իր շուրջը, սրա նրա հարցերին սիրով պատասխանելով, աջ ձեռքը գրպանում գրած, քայլում էր բանտի մէջ: Երկար քայլելուց յոգնեց և նստեց իր մահճակալի վրայ, որը շատ մօտ էր վերոյիշեալ բռնաւորի մահճակալին. նա նստեց և շարունակեց մտածել:

— Պարոն Դաւիթ, ներեցէք, որ ձեզ խանգարեցի մտածելուց, դարձաւ նրան երիտասարդը, — իմ կարծիքով աւելի լաւ արեցի, որովհետեւ շատ մտածելը, վշտերի հետ խօսելը լաւ հետեանք չէ ունենում: Ասած է՝ թշուառին թշուառն է միշտ մխիթար. պատմեցէք, թէ ինչ է ձեր յանցանքը, որ բանտարկուել էք և վերջապէս նկատում եմ, որ տանջւում էք մտքերով, ասէք, աւելի կը թեթեւանաք մտաւանջութիւնից: 2ը նայած, որ երբորդ օրն է ինձ այս բաժանմունքը տեղափոխելը, բայց ես արդէն ըմբռնեցի ձեր գրութիւնը, ճանաչեցի ձեզ, և հետաքրքրւում եմ, ինչոքեմ, պատմեցէք, մի կերպ կ'անցնի ժամանակը:

Դաւիթը բարձրացրեց գլուխը, նայեց երիտասարդ բանտարկեալին, լուռ մնաց մի քանի վայրկեան և ծխախոտը կամեցաւ ծխել — բայց հանգած էր. նա չպրտեց գետին հանգած ծխախոտը և դարձեալ

նայեց նրան:

— Էհ, սիրելիս, վերջապէս խօսեց նա խոր հօգուց հանելով և գլուխը շարժելով, — ոչինչ չը հասկացայ այս փուլ աշխարհից, ոչինչ. ասաց ու լռեց: — Մի յուսահատուէք, պ. Դաւիթ, կեանքը մի այնպիսի անըմբռնելի բաօս է, որ դժուար է որոշել նրա էութիւնը: Միայն այս է յայտնի և ակնհայտ որ մարդ միշտ ձգտում է ապրել, գոյութեան կռուի մէջ մենամարտում է կեանքի համար, չը նայելով, որ կեանքը որքան ունի քաղցր, երանելի կողմեր, նոյնքան և դառն, ծանր ու դաժան կողմեր, և պէտք չէ յուսահատուել, այլ աշխատել առաջ գընալ, հարթել կեանքի խորթ ու բորթ ուղիներ:

— Իրօք, սիրելի Կոստեա, դու ինձ շատ խելօք երիտասարդ ես երեւում, դու բշերից մէկն ես: Ափսոս միայն, որ քեզ նման երիտասարդ ոյժը մաշւում, նուազում է այս դժոխքի մէջ, ասաց նա և ձեռքով ցոյց տուեց բանտը:

— Ո՞վ է գերծ կեանքի թակարդներից. թէ՛ ծեր, թէ՛ երիտասարդ՝ իբրեւ մարդ՝ ենթարկւում ենք այսպիսի գրութեան: Բայց, ինչոքեմ պարոն Դաւիթ, պատմեցէք, թէ ինչո՞ւ են ձեզ բանտարկել, ինչոքեց երիտասարդ բռնաւորը ելնելով իր մահճակալից և նստելով նրա մահճակալի վրայ:

Դաւիթը լռեց մի քանի վայրկեան, մտածեց թէ ինչպէս սկսէ և խօսեց:

— Ահա թէ ինչու եմ բանտ ընկել, սիրելիս...

— Ես մի արհեստաւոր մարդ եմ, հիւան, օրով աշխատում եմ սրա, նրա մօտ. 17 տարի է, որ ամուսնացած եմ, բայց դժբախտաբար չ'ունիմ ոչ մի դուստի: Կլինա թէ եկ կրթուած չէ, (երկու անկիրթներ իրար գտել ենք), բայց ամուսնական հաւատարմութեան մէջ անկասկածելի է. պէտք է ասեմ, որ նա բաւական գեղեցիկ է: Սրանից մի տարի առաջ, հին բնակարանից տեղափոխուեցի նոր բնակարան: Տանտիրոջս տղան, որ հարուստ է և ամուսնացած, ապրում էր նոյն տների մէջ և հետագհետէ սկսում է հետեւել կնոջս անբարոյական մտքերով: Կլինա, իհարկէ, նրա այդ կեղտոտ մըտքերին զգուանքով ու ատելութեամբ է վերաբերում, և ինձ էլ ոչինչ չէ ասում, որ կասկած չընկնի իմ մէջ: Ես էլ առաւօտ վաղ դուրս եմ գալիս տանից, երեկոյեան գնում տուն, այնպէս որ տան մասին տեղեկութիւն չեմ ստանում:

Մի օր այս սրիկան վճռում է վերջնականապէս հասնել իր նպատակին— բռնաբարել կնոջս: Այդ օրը նրանց տանեցիկ տանը չեն լինում ամբողջ օրը: Այդ պարոնը օգտուելով հանգամանքից ճաշուայ ժամանակ ներս է մտնում կնոջս մօտ և աշխատում համոզել իւր կրքերին բաւականութիւն տալ բայց կլինա չէ համաձայնում, խնդրում, աղերսում, նոյն իսկ սպառնում է նրան, որ դուրս գնայ, հեռանայ. նա չարունակում է պնդելը և տեսնելով որ չի համոզում կնոջս, վրայ է ընկնում և ըս-

պառնալով, ուզում է բռնաբարել Բարեբախտաբար, այդ օրը ես մտաւցել էի մի գործիք, որ անհրաժեշտ էր և ճաշուայ հանդստեան ժամին տուն գնացի վերցնելու այն: Եկայ տուն, մտայ բակը, բարձրացայ աստիճաններով, տեսայ, որ խոհանոցի դուռը բաց է, բայց սենեակի դուռը և սրահահանների ծածկոցները ծածկած են: Մի բաւէ մտածեցի, որ կլինա քնած է, կամ մտել է տանտիրոջ սենեակը, բայց յանկարծ սենեակից ականջիս հասաւ ձայներ. — Դուրս կորիր, սրիկայ, լիրք, ինչ ես ուզում, դուրս կորիր Ես որոշեցի կնոջս ձայնը: Անմիջապէս նախազգացի մի վատ վերջաբան: Լուռ վաղեցի խոհանոց, վերցրի մի գանակ և ձեռքիս բռնած, սկսեցի դրսից ականջ գնել: Ես իսկոյն հասկացայ, որ կլինա հակառակում էր, նրա սրիկայական առաջարկներին. բայց այն սրիկան, այն սրիկան, — Դաւիթը սեփեղացրեց ձայնը և բռնունքները սեղմեց, — այն սրիկան վճռել էր ըստորութեան բաժակը դատարկել մինչև վերջ: Մէկ էլ յանկարծ լսուեց կնոջս ձայնը— օգնեցէք:

— Վայրկենապէս արիւնը գլուխս թռաւ, աշքերս մթնեց, ծնկներս և թեկերս գողգողացին և կատաղած արիւնարբու գազանի նման ներս ընկայ, բայց չը կարողացայ որոշել ո՞վ էր թշուառականը, սրովհետև աշքերս արիւնով լցուել էին, և մերկայաբար գանակը խրեցի նրա կուրծքը և նա անմիջապէս գլորուեց գետին:

Այս խօսքերի վրայ Դաւիթը բռնեցքը ուժեղ կերպով դարկեց մահճակալին, կարծես, այս րոպէին էր դարկում դանակը նրան:

— Ես երկար, շատ երկար, դանակը ձեռիս կանգնած էի և նայում զոհիս, թէ ինչպէս թրպրտում էր նա մորթած հաւի նման... Միքանի րօպէի բանակաւորութիւնս տեղ եկաւ, իսկոյն վրայ ընկայ ուշաթափ կնոջս սթափեցնելու, որը հազիւ հազ ուշրի եկաւ: «Ո՛հ, ազատարար հրեշտակ էիր» զոջեց նա բանալով աշքերը և փաթաթուեց վզովս: Նա դեռ չը գիտէր— թէ ինչ էր կատարուել և երբ նայեց շուրջը ու տեսաւ ընկած արիւնաթաթախ դիակը, մնաց ապշած: Նա այն ժամանակ միայն հասկացաւ ամեն ինչ: «Արժանի էր» ասաց կինս և լըռեց: Ես իհարկէ անմիջապէս տեղեկացրի տեղական ոստիկանութեանը անցրի մասին. ինձ բռնեցին և դատի ենթարկեցին: Բոլորը միաբերան գոչում էին, որ ես ազատուելու եմ, որ ես մեղաւոր չեմ այն բանում, և ամեն մարդ այդ րոպէին կը վարուէր այնպէս, ինչպէս ես: Դա շատ բնական բան է. ուրիշ կերպ վարուել չէր կարելի: Բայց ինչ: Դատեցին ինձ: Այն սրկայի հայրը իր փողի զօրութեամբ վարձեց միքանի փաստաբաններ և թէ ուրիշ ինչներ արեց փողով . . . չը գիտեմ. իսկ ես, որպէս խեղճ արհեստաւոր, միջոց չ'ունէի փաստաբան վարձելու, դատեցին ինձ իբրեւ մարդասպանի և դատապարտեցին $4\frac{1}{2}$ տարուայ բանտարկութեան:

Ահա, սիրելի Կոստեա, հիմա ես կրում եմ իմ պատիժս . . . վերջացրեց Դաւիթն իր եղերական պատմութիւնն ու մի խոր հոգւոյ հանեց:

Միքանի վարկեան լուռ մնաց երիտաւորը պատմութեան ազդեցութեան տակ. նա ուզում էր խօսել, բայց լեզուն չէր շարժւում:

— Այժմ մըր է ձեր կինը, պ. Դաւիթ, ինչո՞ւ է ապրում, հարցրեց նա, նայելով Դաւթի աշքերին:

— Իր հօրանց տանն է:

— Ո՛հ, փո՞ղ, փո՞ղ. ինչքան զօրաւոր է այդ մեծաղը. արդարը մեղաւոր է դառնում նրա շնորհիւ, և մեղաւորը՝ արդար: Իմ պատմութիւնը ձերի հակառակն է, պ. Դաւիթ, ես էլ եմ բանտարկուած իբրեւ մարդասպան:

— Դու ի՞նչ ես արել, որդի, բռնե՞լ էլ պատմիր, մի՞ ծածկիր, աւելի կը թեթեւանաս մտածմունքներից:

— Ահա և իմ գլխիս անցքը: Ես գիմնադիայի վերջին դասարանումն էի, երբ սիրահարուեցի մի փոքրիկ օրիորդի վրայ: Ճանապարհին առաւօտները համարեա միշտ պատահում էի նրան. նա գրաւիչ էր արտաքինով, գեղեցիկ, դուրեկան: Նա էլ սովորում էր գիմնադիայում: Ես այն աստիճան տարուեցի նրանով, որ կորցրի հանգիստս, ցրուեցի ուշքս, այլևս չէի կարողանում սովորել դասերս: Մինչև վերջին դասարան առաջագիմութեամբ անցել եմ, բայց այս վերջին տարին ուշքս ու միտքս նուիրելով նրան, ես թողեցի դասերիս: Ես զգացի

ինձ սիրահարուած: 2ը գիտեմ, դուք ընդունում էք
սէր, թէ՛ ոչ: մի խօսքով ես սիրահարուեցի այդ օ-
րիորդի հետ: ծանօթացայ նրա հետ և փոքր ժա-
մանակի ընթացքում նա էլ յայտնեց իր սէրն դէ-
պի ինձ: Բոլորն իմացան մեր սիրահարութեան մա-
սին: Ես յայտնեցի իմ սէրը ծնողներին և նրանց հա-
մաձայնութիւնն էլ առայ օրիորդ Եւա Զուլթա-
կեանի (այսպէս էր նրա ազգանունը) հետ ամուս-
նանալու՝ աւարտելուցս անմիջապէս յետոյ: Նա այն
աստիճան մտերմացաւ ինձ հետ, սիրեց և փայտա-
յեց, որ եթէ այնուհետև մի օր չը տեսնէինք իրար,
չը համբուրուէինք, այն օրը մեզ համար մի ծանր
տարի էր: Ես աւարտեցի գիմնական: Իսկ նա մը-
տաւ վերջին դասարան: 2ը նայած՝ որ դտնուեցան
բարերարներ, ինձ ուղարկելու ուսումն շարունակե-
լու, բայց ես ընդմիշտ մերժեցի այդ, թողեցի բար-
ձրագոյն ուսում ստանալուս միտքն ի սէր Եւայի,
և սպասեցի նրա աւարտելուն, որ ամուսնանանք:
Բայց միշտ չեն իրականանում մարդուս, մանաւանդ
երկատասարդ մտքերի, երազները: Անցաւ տարին, նա
էլ աւարտեց: Այդ տարուայ ընթացքում յաճախ
ականջիս էին հասնում Եւայի գաղտնի սիրային յա-
րաբերութիւնները ոչ թէ մէկի կամ միքանիսի, այլ
չաա՝ շատերի հետ: Բայց ես կուրանալով իմ
սիրուցս, չէի նկատում այդ և չէի ուզում լսել և
հաւատալ այդպիսի լուրերին: Մանաւանդ որ, երբ
ես նրան տուում էի «Սիրելի Եւա, ես քեզ նախօրօք

ասում եմ, որ սէրը երկուստեք պիտի լինի, և ոչ
բռնի. եթէ դու ինձ չես սիրում և չես կարող սի-
րել, այժմուանից թող ինձ, հեռացիր». նա երդւում
էր, երդւում էր սաստիկ, նոյնիսկ արցունք էր թա-
փում, որ ես կասկածում եմ նրա սիրուն, ընկնում
էր վզովս, համբուրում ինձ և փաղաքշում: «Ես մի-
այն քեզանով պիտի ապրեմ, կրկնում էր նա, քեզ
մօտ պիտի վերջին շունչս փչեմ»: Ես իհարկէ
հաւատում էի: Մի օր էլ իմ ծանօթ օրիորդներից
մէկն ինձ միքանի նամակներ տուեց և ասաց. «Կար-
գա հոգեկան քաջութեամբ»: Հետաքրքրութեամբ բաց
արի, կարդացի, և ի՜նչ էր կարծում, ի՜նչ նամակներ
էին գրանք: Դրանք Եւայիս գրած նամակներն էին մի
երկու անծանօթ պարսնների. ժամագիր էր լինում
մէկի հետ, միւսին սէր յայտնում. մի նամակ էլ գրած
էր մի պարսնի ձեռքով, որ գրել էր Եւայիս, յիշե-
ցնելով նրան ինչ որ համբոյրների մասին, անց
կացրած ուրախ լուսկների մասին: Ես գլխի ընկայ:
Ապա խնդրեցի օրիորդին, որ ինձ պարզէ ամեն ինչ:
Նա էլ պատմեց, որ Եւան ընդունակ չէ մէկին սի-
րելու, այլ նա բաժանում է իր սէրը և համբոյր-
ները շատերին, և այն էլ առանց խտրութեան նոյ-
նիսկ յայտնեց ինձ առաջիկայ նշանակած տեսակ-
ցութեան օրը, տեղը, և թէ ում հետ: Մտէք այժմ
իմ գրութեան մէջ: Զրկուեցի բարձրագոյն կրթու-
թիւնից, ոչնչացրի իմ ապագաս նրա պատճառով,
և նա, պարզուեց, որ ինձ խաբում է: 2'ուրեցայ

հաւատալ այդ բաներին և կամաց-կամաց հեռուել
հեռուելով, շատ բան աչքովս տեսայ և համոզուեցի
Եւայի փշաքած լինելու մասին: Այժմ՝ որպէս խար-
ուած ոմն, որպէս սիրաւթաւորուած, ես սկսեցի
սլաւաբան պահանջել նրանից: Վրէժխնդրութեան ոգին
ծագեց իմ մէջ, որ օրէցօր աճում էր: Ես կորցրի
իմ հանգիստը, բանականութիւնը: Մի օր էլ վերջ-
նականապէս բաժանուեցի նրանից, թրելով երեսին,
և գիտէր ինչ, նա էլ թրեց իմ երեսին: Ես արգէն
խելագարի նման սկսեցի ման գալ փողոցները, նը-
րանց դռներում, որ տեսնելիս սպանէի նրան, կամ
նախատէի և թեթեւացնէի սրտիս բեռը: Մի օր լը-
սեցի, որ մէկի հետ տեսակցութիւն ունի այ-
գում: Ես վերցրի ատրճանակս և վաղաժամ գնացի
այդ այգին ու պահ մտայ ծառերի յետեր: Մի ժա-
մից յետոյ, տեսնեմ, գալիս են Եւան և մի ոմն բեռ-
նաւոր: Նրանք նայեցին իրանց շուրջը և համոզուե-
լով, որ ոչ ոք չը կայ, նստեցին ծառի տակ և իրար
ձեռքեր բռնելով, սկսեցին բաղլըր զրքել ու համ-
բուրուել: Ես կորցրի ինձ. ժամը վճռական էր.
հենց որ նրանք երկրորդ անգամ հպեցին իրար շըր-
թունքները, ես սկսեցի մօտ վազել ատրճանակը
ձեռքիս և դեռ չը հասած, արձակեցի երկու ան-
գամ, ուզեմալով հենց տեղն ու տեղն ոչնչացնել
նրանց: Բայց գնդակը վրիպեց: Նրանք խոլոյն ա-
ղաղակ բարձրացրին ու վազեցին գետի գոլուը, և
վճռել էի սպանել և յետմեծերից փախելով հարուստ-

կում էի ատրճանակի մատը սեղմել: Բայց, դժբախ-
տաբար, միայն երկու գնդակ էին եղել մէջը: Պայ-
թիւնի և նրանց աղաղակի վրայ մօտ վազեցին
սլաւաբանները, զբօսնողները և ինձ ղինաթափ
անելով, յանձնեցին ոստիկանին: Դատեցին ինձ ու
նրան, և ինձ մեղաւոր ճանաչելով, իբրիս սպանու-
թեան փորձ անող մի անմեղ օրիորդի վրայ, դա-
տապարտեցին 2 տարուայ բանտարկութեան, փակ
նրան—արդարացրին: Այժմ՝ նա, այն անբարոյակո-
ւորը, ազատ չըջում է երկրիս վրայ, շարունակում է
անբարոյականանալ, իսկ ես, ես որ նրան անկեղ-
ծօրէն սիրեցի սւ պաշտեցի, այստեղ տառապում եմ
մնողներին թողած վշտի ու սգի մէջ . . .

Երիտասարդ բռնաւորը չը զսպեց արցունքները,
որոնք յորդութեամբ դուրս ցայտեցին նրա աչքերից
և զլորուելով նրա դեղնած՝ նիհարած այտերի վը-
րայով, ընկան բռնաւորի հագուստի վրայ: Նա եր-
կու ձեռքով ծածկեց երեսը սւ սկսեց հեկեկալ . . .

— Ախ, գիտէր, ինչ է նշանակում խաբուել
սիրոյ մէջ, թունաւորել ապագան, կեանքը և ամեն
ինչ զոհել: Այն էլ այնպիսի մի նեխուած, փշաքած
օրիորդից խաբուել: Ախ, կանայք, կանայք, ձեր
սիրտն ընդունակ է հիմնովին նեխուել, հոտել, փը-
շանալ և թունաւորել ուրիշ անմեղների: Երանի թէ,
գնդակն ուզիլ դիպչէր նրա սրտին և զլորէր գետին:
Ո՞ր սիրաւթաւորուածը չի փորձել սպանելու օրիւր-
դին, նոյնիսկ սպանելն այնպիսի անզգայ աղջկան

հրճուանք է ինձ համար: Ախ, երանի նա իմ աչքերիս առաջ կենդանի խարոյկի վրայ այրուի, որ ես նայեմ, տեսնեմ նրա տանջանքներն ու ժպտամ, ուրախանամ, ուր է:

—Ափսոս երիտասարդ, ափսոս, որ այդպիսի մի անարգ աղջկայ պատճառով մաշում ես կեանքըդ: Ո՞ւր են արդարութիւնն ու արդարադատութիւնը, ուր են տէր Աստուած, բացականչեց բարձրր ձայնով Դաւիթը: Մեռել է մարդոց խիղճը, օրէնքները ոտնատակ են եղել, փողը տիրացել է թէ խղճին, թէ մտքին և թէ օրէնքին . . . եզրափակեց նա:

—Քեցեք, քեցեք, զահլա տարար, լսուեց զիմացի մի մահճակալի վրայից:

Երկու բռնաւորները նայեցին շուրջը, տեսան, որ բոլորը պառկած, քնած են և խռմփում են: Իրանք էլ յուզուած, շարունակ հոգւոցներ հանելով, հանուեցին ու պառկեցին տեղերը . . .

Բ Ժ Ի Ծ Կ Ը

Ընդարձակ շրեզ վարդարուած դահլիճը լի է սպասողներով: Չորս կողմում բազմոցների և աթոռների վրայ նստած են խառն կերպով կանայք և տղամարդիկ:

Տիրում էր ընդհանուր լուռութիւն: Ոմանք գրլուխը խոնարհած՝ նիրհում էին, միւսներն անհամբերութեամբ ժամացոյցն էին հանում ու նայում, շատերն էլ լուռ դիտում էին սրան-նրան: Միայն մի քանիսը երբեմն խանդարում էին լուռութիւնը, որոնք շնչում էին միմիանց ականջին ու լուռ կրկին:

Յաճախ հոգւոցներ էին դուրս գալիս սրա նրա կրծքից. մերթ տնրում էին: Ճրագի լոյսն, անցնելով գունաւոր ապակու միջից, ընկնում էր նստողների գունատ և մաշուած երեսների վրայ ու մռայլ կերպով արտացոլում:

Դուռը ճռռալով բացուեց և ներս մտաւ մի կին միջին տարիներով: Հազին ունէր սե ցնցոտի շորեր, գլխին փաթաթած մի գեղին պատառոտած բալտատի, ուսին ձգած էր փոքրիկ շալ, իսկ կօշիկները հին, մաշուած, որոնց մէջ մտել էր փողոցի ձիւնախառն ցեխը:

—Օհ, Տէր աստուած, մըմնջաց նա ինքն իրան, սրբան մեծ բազմութիւն կայ, երբ կը հասնի ինձ հերթ:

Նա դողդողալով և մի տեսակ անբացատրելի երկիւղով անցաւ ժողովրդի առաջից և պտտի մօտ շարած աթոռներից մէկի վրայ նստեց: Նրա դալուկ երեսի վրայ կնճիռներն ու աղերսալից հայեացքը, հոգւոցներն ու արտաքին պծում հագուստը ցոյց էին տալիս այդ կնոջ խոր վշտի ու ծանր պայմանների մէջ դանդաղելը:

Վերջապէս բացուեց միջին դուռը և լուսեց մի խորխոտ ցայն.— դա բժիշկն էր:

—Սահակեան!

Իսկոյն նստած տեղից վեր ցատկեց մի տիկին և ներս մտաւ. հինգ ըսպէից յետոյ դուրս ելաւ նա և ներսից լուսեց մի ուրիշ ազգանուն: Գնաց և սա: Այդպիսով ընդունելութիւնը շարունակուեց: Եւ դեռ շատերը, կային ներս մտնելու. ամենավերջինն այդ նորեկ կինն էր: Նա անհանգիստ նստած էր և շարունակ շարժում էր իր տեղում, նայում էր դուրս և դիտում շորս բոյսը: Ակներն էր, որ նրա ուշադրութիւնը ուրիշ տեղ էր թուել:

—Ախ, մինչև երբ սպասեմ,, Տէր Աստուած, ետրար ի՞նչ եղաւ Սեդրակս, մըմնջում էր նա ձեռները ծնկների տրորելով:

Փոքր ինչ մտածելուց յետոյ, նա ոտքի կանգնեց և բարձրաձայն գիմեց բոլոր ներկայ եղողներին, ասելով.

—Բարի եղէք, ի սէր Աստուծոյ, միակ որդիւ տանը հոգեվարքի մէջ է. թողէք այժմ ես ներս մտնեմ բժշկի մօտ ու շուտով դուրս գամ խընդրում եմ, աղաչում եմ . . .

Նրա դողդոջուն ձայնը պարունակում էր իր մէջ այն աստիճան ցաւակցութիւն, որ բոլորն էլ համաձայնեցին նրան ներս թողնել:

Դուրս եկաւ ներսի հիւանդը և խորխոտաց բժշկի ձայնը.

—Գիւլիւմեան!

Պայծառի արագութեամբ շտապեց ներս վերոյիշեալ կինը և դուռը ծածկեց:

Բժիշկը զարմացական և սպասողական հայեացք ձգեց տիկնոջ վրայ, նայելով նրան ոտից ցլլուխ:

—Ի՞նչ կայ, հարցրեց նա աւամայից, բերանը բանալով ու նստելով սեղանի մօտ իր բազկաթոռի վրայ:

—Պարոն բժիշկ, ես մի չքաւոր կին եմ, ունիմ մի աչքի լիս սրդի . . .

—Գիժ ես, ի՞նչ է, ի՞նչ ես հէքեաթներ ասում, հիւանդութիւնդ պատմիր, խորխոտաց բժիշկը, ընդհատելով նրա խօսքը:

—Ձեր շարք տանեմ, պարոն բժիշկ, մի՞ր նեղանայ, դողդողալով խօսեց կինը,—որդիս որմնագիր է, մենակ նա է իմ հաց բերողը, ինձ պահող. այսօր աշխատելիս վայր է ընկել բարձր պատից ու

արիւնը ջրի պէս հոսում է վերքերից:

— Լաւ, մեր է որդիդ, հարցրեց բժիշկը:

— Տանն է, պարոն բժիշկ:

— Դու խելագար ես, ա՛յ կի՛ն, հիւանդին չես բերել, դո՛ւ ես եկել, բարկացաւ նա: .

— Ախր նա չի կարող գալ, մեռնում է, հոգու հետն է, եկել եմ, որ ձեզ տանիմ, դուք փրկէք նրան:

— Լաւ կը գամ, կը տեսնեմ. միայն դու երեք բուլբլի վիզիտի և կառքի փողը թող այստեղ:

— Ախ՛, ձեր շարը տանեմ, պարոն բժիշկ, ես աղքատ եմ, ցամաք հացի փողն ու տան վարձը տղէս էր աշխատում. ձեր հոգու համար եկէք, դեղի փող անդամ չ'ունինք . . .

Բժիշկը դէմքը խոժոռեց. նա ակնոյցները վերջըրեց աչքերից և բարկացկոտ հայեացքով սկսեց նայել տիկնոջ վրայ, որ արդէն սոսկում էր բժշկի հայեացքից:

— Ի՛նչ, բարկացաւ բժիշկը, ձրի՛, այն էլ տունդ ամ, թողնեմ այս հիւանդներին, գնա, գնա, էլ ինձ մօտ չը գաս, ասաց նա և տեղից վեր ցատկեց, կնոջ թևից բռնեց և բռնեց:

— Պարոն բժիշկ խնդրում եմ, աղաչում եմ, մի մերժէք, ահա իմ վերջին կողեկներս, որ հացի և դեղի համար եմ պահել, ասաց կինը լալով և զրպանից հանելով թաշկինակի մէջ կապած փողը, որ մի բուլբլի էր, մեկնեց գէպի բժիշկը:

— Հանձր ես անում, էդ բուլբլիդ տուր,

աղքատ եմ, ի՛նչ եմ, որ մի մանէթ ես տալիս, դրնա ուրիշին դիմիր, ժամանակս մի խլիր: Գնա տըղիդ տար բանիցէն, ա՛յնտեղ կը լաւացնեն:

— Այնտեղ ասացին, որ տեղ չը կայ և ձրի էլ չեն վերցնում, պատասխանեց կինը, կռանալով ու վերցնելով իր մի բուլբլանոցը, որը բժիշկը չպրտեց գետին:

— Է՛հ, լաւ, ես մեղաւմ եմ, որ չեն ընդունում, գնա ուրիշ բժշկի տար, հենց ի՛նձ տեսար ու եկար տղրուկի նման կոլար:

— Ասում են, որ դուք լաւ բժիշկ էք, դուք կը փրկէք որդուս կեանքը:

— Ասողը գլուխը քարով է տուել. գնա, գնա, մի ուշանար, տես, ինչքան սպասողներ կան, ժամանակս մի խլիր:

— Ախ՛, պարոն բժիշկ, նա հենց հիմայ գուցէ մեռնի, շուտով օգնութեան հասէք, խնդրում եմ:

— Դրանից աւելի լաւերն են մեռնում, բայց ես երկար խօսելու գլուխ չ'ունեմ, դու հայերէն չես հասկանում:

— Պարոն բժիշկ, գոնէ, բեցէպտ գրեցէք, տուէք, դուք նեղութիւն մի՛ քաշէք գալու, աղերսեց կինը, շոգելով բժշկի առաջ, ու կամենալով համբուրել նրա ոտները:

— Թո՛ւհ, պատիժ է, թքեց բժիշկը ու խուսափեց կնոջից:

Սա դարձեալ հանեց մի բուլբլին ու գրեց

սեղանի վրայ:

— Դէ, վերցրու փողոց ու գնա, էգ որ ամեն աղբատ ու խեղճ տուն թափուի ձրի բժշկուելու, էգ մը կ'երթայ. և ինչի համար է լեշէքիքցան:

Բժիշկը զանգը տուեց:

Ծառան ներս վազեց:

— Դուրս տար այս կնոջը, հրամայեց նա:

Թշուառ կինը իսպառ կտրելով յոյսը բժշկի բարերարութիւնից, ամօթից կարմրած, թաշկինակով ծածկելով դէմքն ու արտասուալից աչքերը, գլխիկսր անցաւ դահլիճի միջով:

Ժողովուրդը, որ լսել էր ներսից բժշկի վարձի մասին գողգողոցները և ականջ էր դնում, խղճահարուեց այդ կնոջ վրայ:

Ճատերը յօժարակամ դրամական նուէրներ տուին և յետ դարձրին նրան բժշկի մօտ, որպէսզի այդ փողը վճարէ և բժշկին տանէ որդուն օգնելու:

Կինը չնորհակալութիւն յայտնելով նրանց խնայն ներս վազեց բժշկի մօտ:

— Ահա, պարոն բժիշկ, ձեր վարձը, խնդրեմ, ընդունելութիւնից անմիջապէս յետոյ բարեհաճէր զալ, եթէ ոչ որդիս կենդանի չի մնայ:

Վերջին խօսքերի վրայ արտասուները խեղդեց նրա ձայնը:

— Հապա ասում էիր, թէ չ'ունիմ, ուզում էիր ինձ խաբել, դէմքը ծռմռելով խօսեց բժիշկը:

— Սրանք իմ փողերը չեն, պարոն բժիշկ, բա-

րի մարդիկ մարդասիրաբար նուիրեցին ինձ, որ որդուս կեանքը փրկեմ, պատասխանեց կինը կարմրելով:

— Դէ լաւ, դու գնա, ասաց բժիշկը, փողերը ձգելով զրպանը, հասցեգ թող, ես կը գամ առաւօտեան:

— Ահ, պարոն բժիշկ, ինչ էր ասում, խղճացէք ինձ, այդ ուշ կը լինի, խնդրեմ հենց այսօր ընդունելութիւնից յետոյ եկէք:

— Ձեմ կարող, հիմա աւելի կարևոր հիւանդ-ների մօտ եմ գնալու այցելութեան, ես իմ բանը գիտեմ, շատ մի խօսիր, դու գնա, աղաղակեց բժիշկը:

Խեճ կինը այլիս չը խօսեց, հաոցէն թողնելով բժշկի մօտ, դուրս ելաւ և շտապեց տուն:

Ներքնյարկեայ մի խոնաւ նկուղում պատի մօտ դբած տախտի վրայ, հին պատառոտած անկողնում պառկած էր մի նիհար երիտասարդ, որի մարմնի գանաղան մասերից արիւն էր հոսում և ներկում անկողինը: Կուրծքը շատ գանգաղ և աննկատելի կերպով վեր-վայր էր անում, որի ժամանակ կրծքի և կողորդի միջից խռխռոց էր լսոււմ. — Կա շինութեան ժամանակ բարձր պատից վայր էր ընկել և ջարդուել: Երիւնն անընդհատ հոսում էր: Նա դիտակցութիւնը կորցրել էր և ընկած էր կիսակենդան:

Մահն իր սառ թիւերն արդէն բացել էր նրա վրայ և բոպէ առ բոպէ մօտենում էր կլանելու նրա երիտասարդ կեանքը:

Հարեաններէից միբանիսը նստած էին նրա անկողնու մօտ և լուռ դիտում էին նրան:

Դրսից լսելի էր ձիւնախառն քամու ոռնոցը, որ փչելով դռան ու պատուհանի լայն ճեղքուածներէից, ցուրտ էր աւարածում ներսը:

Յանկարծ դուռը բացուեց և ներս մտաւ մայրը՝ վերայիշեալ կիներ, որ լալով բժշկի մօտից վերադառնում էր:

— Սեղբակ ջան, ինչպէս ես, վրայ վազեց նա ուղղակի հիւանդի անկողնու մօտ:

Տեսնելով, որ հիւանդը ոչ մի շարժում չը գործեց, դժբախտ մայրն ընկաւ վերաւոր սրդու արիւնոտ անկողնու վրայ ու սկսեց հեկեկալ:

Ժամերն անցնում էին իրար յետեից: Գառձաւ կէս գիշեր: Դրկիցները գնացին իրանց տները: Գետնափորում մնացին մայրն ու որդին, որ գեռ ուշաթափ էր: Մայրը ամեն մի շշուէ լսելիս նայում էր դռանը, կարծելով, թէ բժիշկը գալու էր այդ ժամին: Բայց բժիշկը չ'եկաւ այդ օրը: Այլ միայն հետեալ օրը՝ առաւօտեան բարեհաճեց այցելել տառապեալ հիւանդին:

Իսկ գիշերը հիւանդն արդէն արիւնաքամ էր եղել, և դժբախտ մայրը կիսախեղազար դրութեամբ ողբում, կոծում էր, մազերը քաշքշելով և որդու անշնչացած վերաւոր դիակը համբուրելով....

ՃԱՌԱԽՕՍԸ

(Հետեւողութիւն)

— Լաւ ես պատրաստուել խօսելու համար, դարձաւ Միսարը Տիրանին, որոնք մտերիմ ընկերներ էին. — գիտես, քաղաքի ամբողջ ազդարեակութիւնը ներկայ կը լինի, աշխատիր փայլես:

— Գիտեմ, պատասխանեց Տիրանը սառնարիւնութեամբ, մտածմունքներէից սթափուելով:

— Ախ՛, երանի թէ քո Հնորհքի մի մասը ես ունենայի, անկեղծօրէն հաճոյախօսեց Միսարը. — եղբայր, ամեն տեղ քո մասին են խօսում, հրաւիրում են պարահանդէսներ և երեկոյթներ:

— Հա՛, ճիշտ, երէկ երեկոյ, երբ դու գնացիր իմ մօտից, այս նամակն ստացայ, ասաց Տիրանը, և ծոցի գրպանից հանելով մի նամակ, կարդաց.

«Մեծապատիւ պարոն Տիրան համբալեան! Ներեցէք, որ ես անձանօթ տեղովս նամակ եմ գրում ձեզ: Էս գիշեր «լատարիա» ունեմ, մի մեծ ազիատսկի գարմօն եմ լատարիա գցում: Այդ պատճառով մի «վեշեր» կը լինի, որտեղ կը լինեն շատ ջէհէլ տղերք, օրիորդներ: Խնդրում եմ, դուր էլ գար, ճառեր խօսէր: Անցեալ գիշերուայ երեկոյթում ես ձեզ տեսայ, թէ ինչպէս լաւ էիր խօսում գրաբառ

լեզուով, մանաւանդ էն բանը շատ սիրեցի, որ դա-
լի մէջ տեղում կանգնած, բարձր ձէնով ասում էիր
ձեռներդ, ուսներդ թափ տալիս, աչքերդ ծռմռում,
ու դիփունանք էլ որ ծիծաղում էին . . . : Խնդրում
եմ անպատճառ դաք: Աղբէսը փլան թաղ, չօլախ
Օսէփի տունը-միջի ատէժ:

Նիկօլ Մամադով:

Համբաւեանը ինքնաբաւական կերպով ծաղեց
նամակը, դրեց ծոցի գրպանն ու ասաց.

— Տեսնո՞ւք, մինչև ո՞ւր է հասել իմ անունը, որ
հրաւիրանամակներ են ուղարկում ինձ:

— Բայց ամեն տեղ մի լայեղ անի գնալու, տ-
մօթ է, վրա բերեց Միսաքը. — օրինակ, այս գիշեր,
չը գնանք այդտեղ:

— Ել, ընդհակառակը, քանի շատ տեղ մտնել,
կրնել, այնքան լաւ, այնքան աւելի հեղինակութիւնս
կը տարածուի. պէտք է ժողովրդական մարդ լինել:
Ճառախօսը պարտաւոր է նոյնիսկ գինեաներն էլ
մտնել, ճառել, յորդորել, չէ՞ որ այնտեղ էլ մեծ
բազմութիւն է լինում . . . :

— Հա, ճիշտ ես ասում, Տիրան, ես համաձայն
եմ բեղ հետ, խօսոյն համոզուեց Միսաքը. — այս
իրիկուն անպատճառ գնանք:

— Հա, ճիշտ, անցեալ օրը երեկոյթում էլ ուրիշ
լինէ կարծիր էին յայտնում իմ մասին, հարցրեց
Տիրանը, մաղերը սանդղակով:

— Երէկ ասացի էլի, որ մեծ մասամբ հաւանում

էին քո ճառերը, ոտանաւորները, ումանք իրար հետ
խօսում էին «ազգասէր երիտասարդ» «ինտելիգենտ»
«հոգեւոր» անուանելով բեզ, իսկ միքանիսներն էլ,
իհարկէ քո թշնամիները, ծիծաղում էին քո վրայ
«օյնրադ» «թեթեւօրիկ» «մասխարա» անուանելով:

— Այդ ոչինչ, հառարակական մարդը միշտ թըշ-
նամիներ է ունենում: Բայց դու այն ասա, թէ օ-
րիորդներն ի՞նչ էին խօսում իմ մասին, յարեց Տի-
րանը ուշադրութիւն չը դարձնելով այդ ածական-
ների վրայ:

— Նրանք էլ շատ ծիծաղում էին, ուրախանում
քո խօսքերիդ վրայ. այն օրիորդը, որին շատ հաւա-
նեցիր, ասում էր միւսներին. «ափսոս որ ուռում
չ'ունի պ. Համբաւեանը, եթէ ոչ երեկի գրող կը
դառնար»:

— Իսկապէս, ընդհատեց Միսաքին-Տիրանը,
ափսոս որ չը կարողացայ գալուցն աւարտել, առ-
տեստատ վերցնել, այն ժամանակ ես, երեւակայում
եմ, ինչ կը լինէի: Բայց ոչինչ, այնքան գրքեր եմ
կարդացել, այնքան կրօնական բառեր գիտեմ, որ
ատեստատ ունեցողը չի գիտենայ: Ա՛յ, շուտով
իմ այն սիրային, բանաստեղծական աշխատութիւն-
ներս լոյս կընծայեմ, այն ժամանակ ամբողջ քաղա-
քում իմ մասին կը խօսին:

— Հա, շատ լաւ կը լինի, աշխատիր շուտ տը-
պել, յորդորեց Միսաքը. բայց շուտ տրա, շտապիր,
արդէն ժամի տասն է, գնանք:

— Դեռ վաղ է, չէ որ գրած էր, թէ յուզար-
կաւորութիւնը ժամի 11-ին է և պատարագն էլ քա-
ռաձայն է լինելու, այնպէս որ ժամի 2-ին հաղիւ
կարգամ ճառս: Դեռ թէյ խմենք:

Նրանք նստեցին, թէյ խմեցին, միևնոյն ժամա-
նակ խօսելով իրանց շոյող նիւթերի վրայ: Փոքր
ինչ յետոյ թէյը վերջացրին, և դուրս ելան:

Փողոցի վերին ծայրում նրանք հանդիպեցին
մի ննջեցեալի: Բաղմութիւնը մեծ էր, բացառապէս
օրիորդներ էին կրում գաղաղը:

Տիրանն ու Միսաքը հետաքրքրուեցին: Ննջե-
ցեալը մի վաղամեակի օրիորդ էր, որին նրանք չէին
ճանաչում:

— Եկ, Միսաք, այս օրիորդի վրայ էլ ճառ
խօսեմ, որա պատարագը շուտ կը վերջանայ, տես,
օրիորդ Փիլիպոսեաններն ու Սօհան էլ մէջերն են:

— Ճիշտ, շատ լաւ կը լինի, վաւերացրեց Մի-
սաքը, — դու անպատրաստից էլ լաւ ես խօսում:

— Սպասիր, յիշեմ միքանի ցիտատներ, մահ-
ուան մասին Զիլլէրից, Զէկսպիրից, Բաֆֆից,
ընչը հա, եկ. եկ, հետեւեք գաղաղին:

Այս ասելով, նա խսկոյն տխուր արտայայտու-
թիւն ընդունեց և Միսաքի հետ թեանցուկ խառ-
նուեցին ժողովրդի մէջ: Նա ճանապարհին «համբա-
րի» մարդկանցից տեղեկացաւ ննջեցեալի անունը,
տարիքը և մահուան պատճառը:

Պատարագից յետոյ, երբ պէտք է գաղաղը

վերցնէին, Տիրանը իրաւունք խնդրեց քահանայից
ու կանգնեց գաղաղի ծայրին: Նա ակնոցները դը-
րեց աչքերին, թաշկինակը ձեռին բռնեց ու կոկոր-
դը մաքրելով, սկսեց.

— Այն, շատ ցաւալի տեսարան է, վերին առ-
տիճան ցաւալի: Ո՛հ, օրիորդ, ինչո՞ւ մեռար, ինչո՞ւ.
չէ՞ որ քո ծնողները, ազգականները մեծ վշտի մէջ
կ'նկնին, կը լաց լինին, կը սգան: Գիտէ՞ր, յարգելի
պարոններ ու տիկիներ, գիտէ՞ր, թէ ինչքան լաւ
օրիորդ էր հանգուցեալ օրիորդ Աննան:

— Աննա չէ, Գայանէ, կամացուկ ուղղեց Մի-
սաքը, որ Տիրանի մօտ էր կանգնած և ուշադրու-
թեամբ լսում էր նրա ճառը և սքանչանում ընկե-
րոջ շնորհի վրայ:

— Ախ, ներողութիւն, Գայանէ, այն, օրիորդ
Գայանէ: Անգութ հասարակական մահը, այն, ա-
սում եմ, մահը, նախանձեց օրիորդ Գայանէի լաւ
յատկութիւններին ու 23 տարեկան հասակում վերջ
տուեց նրա կեանքին:

— Քա, էս ո՞վ է, ո՞վ մեծրից սրան բարոգելու,
մ'եց թէ 23 տարեկան, քանի որ նաչար Գայանէն
17 տարեկան թամսոմ չէր, ասում էր մի կին:

— Գուլի, Գայանէի կաւալէրն է էլի, շնջաց
մի սղուոր կին մօտի կնոջը:

— Բաֆֆին ասում է, չարունակեց ճառախօսը
աւելի գոռալով և թաշկինակով ճակատի քրտիները
մաքրելով, — մարդիկ կան, որոնց մահն աւելի վը-

տանգաւոր է քան նրանց կեանքը. այն, մահը շատ վտանգաւոր է ու անխիղճ: Նա փոխանակ ծերերին մեռցնելու, այսպիսի մատաղների է խեղդում, այդ շատ ցաւալի է

Նւ դեռ ճառախօսը ուղում էր շարունակել ճառը, երբ բահանան զգջալով, որ իրաւունք տուեց խօսելու, ընդհատեց նրան, ասելով, «բաւական է» և սկսելով յուզարկաւորութեան շարականը:

—Քա, էս ընէդեանն մրդանց լուս ընկաւ, հարցրեց մի կին մօտը կանգնած տղամարդին:

—Էծեր կ'ունենայ, շէնջում էին միմիանց մէջ լայն շարվարանի համբարները:

Ննջեցեալին տարան: Տիրանը ինքնաբաւական կերպով և հպարտութեամբ նայելով ժողովրդին, առաւելապէս օրիորդներին, Միսաքի հետ գուրս հաւ և շտապեց N եկեղեցին, ուր տարել էին հանգուցեալ Գործիչեանին:

Եկեղեցին գատարկ էր, ննջեցեալին տարել էին: Տիրանն ու Միսաքը վազէվազ հասան գերեզմանոց, ուր նոր էր մտնում սգակառքը: Նրանք գերեզմանի մօտ յարմար գիրք գրաւեցին և սպասեցին ճառերին: Ահա սկսեցին խօսել: Բազմութիւնը շատ մեծ էր. ներկայ էին ամբողջ ինտելիգենցիան, ներկայացուցիչներ, գրողներ, բանաստեղծներ, կրթիկոսներ և ուրիշ շատ բարձր անձինք: Խօսում էին յայտոյի գրողներ ու մտաւոր պաշարի տէր մարդիկ: Ճառերը ազդու էին և տպաւորիչ: Իւրաքանչիւրի ասա-

ծը բզկսում էր սրտի խորքերից, զգացմունքով լի, բանաստեղծական ոճով և հռետորական պարձուածրներով:

Տիրանը մերթ մտածում էր չ'անել մի մեծ յանգուգն բայլ,—չը խօսել, քանի որ ներկայ էր լուսաւոր դասը և խօսում էին իրանից անհամեմատ խելօքներն ու կրթուածները: Ինքը նրանց առաջ մի մրջիւն անգամ չէր: Ինքն էլ կարող է բարձր գոռալ, մանիէրներ անել, ցիտատներ մէջ բերել, ուրեմն պէտք է խօսել անսպասան:

Ահա նա՝ մէկի ճառից յետոյ, իսկոյն առաջ եկաւ հոգալժմբի վրայ, ակնոցներն ուղղեց աչքերին, նայեց զազազին ու գոռաց:

—Այն, սհ, այն, սոսկալի տեսարան. մի հասարակական գործիչ պառկած է միքանի չոր տախտակների մէջ և ահա, այն, ահա իջնելու է այս սոռը գերեզմանի մէջ և հոգով ծածկուելու է յաւիտեանս յաւիտենից: Նա, այն, հասարակական գործիչ էր, հասարակական մշակ, այն, բայց մահը, աներևոյթ մահը խլեց նրան աշխարհից:

Նա հետզհետէ ուժեղացնում էր ձայնը, գոռալու սահմանից էլ անցնելով, կարմրատակում էր, ձեռները շարժում էր շարունակ և աւելի ոգեւորում:

Բազմութիւնը սթափուածի նման, լուռ, լսում էր նրան, միևնույն ժամանակ ապշական հայացքներ ձգելով միմիանց վրայ:

—Այն, հանգուցեալ Գործիչեանը ազգի մշակ

էր, նա գիշեր-ցերեկ, ըրը՝, այո, ծառայում էր ազգին: Ամեն օր, ամեն ժամ, ամեն րոպէ, ամեն վայրկեան թէ տանը, թէ գուրտը, գրիշը ձեռին էր և գրում էր: Ըրը՝, հանգուցեալը մեռաւ, մենք նրանից զըրկուեցինք: Ահա ներկայ է ամբողջ ինտելիգենցիան, որ եկել է հանգուցեալին գերեզման իջեցնելու, մահարձան կանգնելու: Ո՛հ, լացէք սարեր, ողբացէք ձորեր, խաւարեցէք աստեր, այո, ասում եմ, ասողեր խաւարեցէք, որովհետեւ նա էլ մի աստղ էր և ահա ընկնում է գերեզման, այո, բայց աշխատինք հետեւել, տարածում թէ անտարածում նրա օրինակին:

Ճառի պաշարն ընդհատուեց: Ճառախօսը, մի քիչ կանգ առաւ, սկսեց քրտինքը մաքրել երեսից:

Արդէն բոլորն էլ ձանձրացել էին այդ տգէտ ու անհամ ճառից: Զատերը, նրան խելագար կարծելով, ուզում էին թիկից բռնել ու վռնտել: Բայց նա այդ չէր զգում, ընդհակառակն, կարծում էր, թէ հիացել են նրա մտքերով, ճարտասանութեամբ:

Մէկ ինտելիգենտ մօտեցաւ հայր սուրբին և ասաց:

— Հայր սուրբ, չի կարելի այդպիսի համբակներին թոյլ տալ մի այսպիսի յանգուզն քայլ անել, դա ծաղր է ուղղակի:

Հայր սուրբը մօտեցաւ և ուզում էր խնդրել նրան, որ վերջացնէ ճառը, բայց ճառախօսն արդէն շարունակեց.

— Այո, նա մարդ էր, մարդ, բառիս խիական

մտքով, ուստի նա միանգամայն պիտի երթայ երկրի արքայութիւն, որ պատրաստուած է արդարների համար: Ողբալի տեսարան, ամեն մարդ պիտի ողբայ, լաց լինի, արտասուելի: Գողեր կան, աւազակներ, ինչո՞ւ անգութ մահը հենց սրան տեսաւ, սա գող չէր, ջիբգիր չէր, ըրը՝, այսինքն գրպանահան չէր, ըրը՝, անպէտք չէր, այլ, ըրը՝, մի պէտքական մարդ, գաղափարական: Երանի սրա տեղ մեռնէին հարիւրաւոր աւազակներ, գողեր, մարդասպաններ: Այո, ըրը այո, ասում եմ. . . .

Եւ դեռ նա շատ խայտառակ բաներ պիտի տեսէր, երբ բոլորը միաբերան զայրացան նրա դէմ, տրտնջացին այդ ժամավաճառութեան դէմ:

— Բաւական է, պարոն, ասաց հայր սուրբը բարձրաձայն, մօտենալով նրան, — հերթը տուէք որիչներին:

Ճառախօսը կարմրած մինչև ականջները, քրտնաթոր, ակնոցները իջեցրեց աչքերից և գլուխ տալով ժողովրդին Միսարի հետ հեռացաւ:

Նա արդէն իր պարտը կատարած էր համարում և հաւատացած էր, որ բոլորից լաւ ինքը խօսեց:

— Եկ, գնանք, ամբողջ ինտելիգենցիայի առաջ էլ փայլեցի, ուրեմն այդ օրուանից ես աւելի մեծ բեպուտացիա ունիմ:

Եւ նա չ'սպասելով թաղման վերջաւորութեանը, մտքում ուրախանալով, ընկերոջ հետ դիմեցին դէպի տուն:

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

№	Վ Ե Ր Ն Ա Գ Ի Ր	Երես.
1.	Օրայի հերոսները	2—22
2.	Հոգեհացը	23—31
3.	Ենմեղ զոհ	33—41
4.	Սիրայ յարուծիւն	43—70
5.	Բանտարկեալները	71—84
6.	Բժիշկը	85—92
7.	Ճառախօսը	93—101

ԱԶԲԻ ԸՆԿՆՈՂ ՄԽԱԼՆԵՐ.

Երես:	Տ Ե Ղ	Տ ա ղ ա ծ է:	Պէտք է լինի:
19	Վերից 3-րդ	Ջերմառանդու- թեամբ	Ջերմառանդու- թեամբ
20	» 3-րդ	ոտին	ոտի
21	» 5-րդ	աեղ	տեղ
25	» 2-րդ	կարգադրելը	կարգադրիչը.
»	» 6-րդ	ջէհէլներից	ջէհէլներից
»	Վարից 10-րդ	սեղանը	սեղանը,
26	» 8-րդ	Տղէրբ	Տղէրբ,
»	» 5-րդ	թամաղիա	թամաղիաո,
28	Վերից 2-րդ	լաւ, կլնի,	լաւ կ'լնի,
29	Վարից 13-րդ	ծիպծիբանց	ծիպծիբանց.
33	» 3-րդ	ասաց	ասաց,
34	Վերից 13-րդ	այդ վախկոտին.	աղվաղատին,
»	Վարից 8-րդ	վնյ,	վնյ,
35	» 12-րդ	խնդիրը	խնդրել
36	Վերից 1-րդ	յուզված	յուզուած
37	Վարից 8-րդ	կոկորդը	կոկորդին
45	Վերից 3-րդ	սրտից,	սրտի
»	Վարից 2-րդ	ծէր	ծեր
64	» 10-րդ	Ոնց	Ոչ

ՀԱՅԿԱՅԻՆ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ ԳՐԱԴԱՐԱՆԻ

Գրքի անունը	Գրքի համարը	Գրքի տիպը	Գրքի վիճակը
Հայկազունի	1	Գրք	Գրք
Հայկազունի	2	Գրք	Գրք
Հայկազունի	3	Գրք	Գրք
Հայկազունի	4	Գրք	Գրք
Հայկազունի	5	Գրք	Գրք
Հայկազունի	6	Գրք	Գրք
Հայկազունի	7	Գրք	Գրք
Հայկազունի	8	Գրք	Գրք
Հայկազունի	9	Գրք	Գրք
Հայկազունի	10	Գրք	Գրք
Հայկազունի	11	Գրք	Գրք
Հայկազունի	12	Գրք	Գրք
Հայկազունի	13	Գրք	Գրք
Հայկազունի	14	Գրք	Գրք
Հայկազունի	15	Գրք	Գրք
Հայկազունի	16	Գրք	Գրք
Հայկազունի	17	Գրք	Գրք
Հայկազունի	18	Գրք	Գրք
Հայկազունի	19	Գրք	Գրք
Հայկազունի	20	Գրք	Գրք
Հայկազունի	21	Գրք	Գրք
Հայկազունի	22	Գրք	Գրք
Հայկազունի	23	Գրք	Գրք
Հայկազունի	24	Գրք	Գրք
Հայկազունի	25	Գրք	Գրք
Հայկազունի	26	Գրք	Գրք
Հայկազունի	27	Գրք	Գրք
Հայկազունի	28	Գրք	Գրք
Հայկազունի	29	Գրք	Գրք
Հայկազունի	30	Գրք	Գրք

ՀՀ Ազգային գրադարան

NL0323888

28613

